

Constanța-Eugenia Jumugă

**IDEEA DE REZISTENȚĂ
PRIN CULTURĂ
ÎN OPERA LUI MARIN PREDA
(lucrare de licență)**

**Editura Sfântul Ierarh Nicolae
2010**

ISBN 978-606-8129-19-8

MARIN PREDA

Lucrare publicată în Sala de Lectură a
Editurii Sfântul Ierarh Nicolae, la adresa
<http://lectura.bibliotecadigitala.ro>

Recenzent: academician Mihai Cimpoi

CUPRINS

INTRODUCERE.....	3

CAPITOLUL I - VIAȚA ȘI OPERA LUI M. PEDA -EXPRESIE A UNEI FILOZOFII ORIGINALE A CULTURII

§1. Relația individului cu drama culturii în opera lui M. Preda.....	5
§2. „Moromeții" sau semnele unei culturi în destrămare	33
§3. Iiie Moromete, simbol al credinței în viabilitatea culturii populare.....	48

CAPITOLUL II - CREAȚIA ȘI DEMNITATEA SCRISULUI ÎN VIZIUNEA LUI M. PEDA

§ 1. Mitul împlinirii prin filozofia culturii în romanul „Cel mai iubit dintre pământeni"	.63
§2. Drama intelectualului în „era ticăloșilor" ¹	70
§3. Filozofia și cultura iubirii nefaste.....	74
CONCLUZII	84
BIBLIOGRAFIE	87

INTRODUCERE

Ideea de a aborda tema din această perspectivă - a culturii ca factor dominant în mentalitatea eroilor lui Marin Preda - ne-a venit de la Marin Mincu, cel care, în 1987, susținea chiar în titlul unui scurt comentariu, Marin Preda «scris» de «Moromeții»¹. Paradoxul, mi-am zis, este numai aparent, căci o operă autentică „scrie” viața autorului. Opera lui Marin Preda nu este o sumă de texte, scrise de-a lungul existenței autorului, ci un *stil existențial*. Ca afirmația să nu pară pretențioasă, simplă butadă, ar fi cazul să mai adăugăm: acest stil este numit *moromețianism*, un termen pe cât de reușit, pe atât de confuz, deoarece, chiar dacă primul roman al autorului a marcat tot ce a scris și publicat acesta după 1955, nota comună, nota dominantă a acestui stil o constituie, după noi, ideea de cultură ca formă și mijloc de existență. Eroii lui Preda - de la țaran la intelectualul filozof (Lucian Blaga prefigurată în personaj literar în „Cel mai iubit dintre pământeni”) - sunt niște adepți ai ideii comune că la temelia vieții umane se află un anumit tip de cultură- Ilie Moromete trăiește după principiile culturii tradiționale, rustice, care, sute de ani, a consolidat civilizația țărănească. Veșnicia s-a născut la sat, vorba poetului Lucian Blaga, deoarece aici a fost o cultură de tip tradițional unificatoare. Drama și dispariția din istorie a lui Ilie Moromete este provocată de risipirea treptată a vechii culturii populare. Firește, în locul ei s-a constituit alta, dar problema rămâne. Ce fel de cultură alimentează principiile morale ale lui Bălosu, vecinul lui Ilie Moromete? Va deveni această cultură „nouă” sprijinul țaranului în circumstanțele care s-au creat, când. „istoria nu mai are răbdare cu omul”? Sunt întrebări care îl frământă pe autor și pe eroul său, o porta voce a autorului.

La celălalt pol al operei lui M. Preda se află romanul „*Cel mai iubit dintre pământeni*”. Este de asemenea o capodoperă, un roman total, o scriere de referință în creația lui Marin Preda și în literatura română postbelică. Eroul-protagonist este un intelectual (Victor Petrini), a cărui religie este filozofia culturii. Pentru Petrini cultura a devenit singura forță salvatoare a omului onest

care locuiește într-o „eră a ticăloșilor”. Pentru Petrini cultura înseamnă filozofia întemeiată pe iubire. Dacă iubire nu e, nimic nu e, conchide categoric Victor Petrini.

Noi am adăuga: dacă cultură nu e, nimic nu mai poate salva omul. El nu mai are nici o șansă să ajungă „cel mai iubit dintre pământeni”, adică fericit.

În teză am acordat multă atenție biograficului, pentru că viața lui Marin Preda este o „operă” la fel de interesantă ca și opera sa propriu-zisă. Nu întâmplător lucrarea „*Viața ca o pradă*” este văzută ca unul dintre cele mai bune romane ale autorului, deși nu e decât biografie „romanțată”. Opera lui Marin Preda a fost scrisă de viața lui Marin Preda - oglindă a vieții contemporanului său. Revenim la expresia aparent paradoxală a lui Marin Mincu: Preda „scris” de „*Moromeții*”. La fel ca opera lui Ion Creangă, care, după observația aceluiași exeget, a fost scrisă de limba română, opera lui Marin Preda a fost „scrisă” de un stil al epocii, pe care ulterior criticii l-au numit *stil moromețian*.

Teza a fost structurată, călăuzindu-ne de această idee despre cultură ca factor stilistic ordonator în opera lui Marin Preda. Este divizată în două secțiuni: *Filozofia culturii în viziunea lui Marin Preda și Mitul împlinirii prin filozofia culturii în romanul „Cel mai iubit dintre pământeni”*. Problemele abordate în subdiviziuni, cum ar fi semnele unei culturi aflate în destrămare, Ilie Moromete - simbol al credinței în puterea salvatoare a culturii populare în optica lui Marin Preda ș.a. se înscriu în perimetrul celor două părți (capitole) ale lucrării de față, imprimându-i o structură „rotundă” și cuprinzătoare.

CAPITOLUL 1
VIATA SI OPERA LUI M. PREDA
EXPRESIE A UNEI FILOZOFII ORIGINALE A CULTURII

1. Relația individului cu drama culturii în opera lui M. Preda

Prozator, eseist, dramaturg, publicist, editor, traducător, scriitorul rămas, prin opera sa, nemuritor, a văzut lumina zilei la 5 august 1922 în salul Siliștea-Gumești, județul Teleorman, în familia numeroasă a lui Tudor Călărășu și a Joiței Preda.

O familie grea, "cu copii diferiți, o fată din prima căsătorie a mamei, o altă fată până la conviețuirea ei cu tata, și apoi alți trei copii făcuți împreună, o fată și doi băieți, unul din ei, cel mijlociu, fiind eu" (*Viața ca o pradă*, p. II).¹ Copilăria și adolescența lui Marin Preda nu au fost deloc ușoare, așa cum aflăm din scrierile sale *Intâlnirea din pământuri*, *Moromeții*, *Delirul*, *Viața ca o pradă*. O reconstituire a etapelor formării avem în acest volum din urmă: "Aventura conștiinței mele a început într-o zi de iarnă, când o anumită întâmplare m-a făcut să înțeleg deodată că exist. Era multă lume în casă, ființe mari așezate în cerc pe scaune mici și care se uitau la mine cu priviri de recunoaștere, dar parcă îmi spuneau cu ostilitate, te vedem, ești de-al nostru, dar ce faci? Atunci am auzit o voce: «Lăsați-l în pace! Na, mă, și pe-asta!» Și cel ce rostise aceste cuvinte a luat de undeva de pe sobă o pâine mare și rotundă și mi-a întins-o. Atunci mi-am dat seama că țineam strâns în brațe, tot o pâine, și că asta era cauza privirilor rele îndreptate asupra mea. Pusesem mâna pe pâinea de pe masă care era a tuturor și nu mai voiam să dau la nimeni din ea. Iar acel om, de care ascultau toți, în loc să mi-o ia cu forța, cum furioși se pare că vroiau ceilalți făcându-mă să scot răcnete, îmi mai dăduse una: «la-o, mă, și pe-asta!» Parcă m-am trezit dintr-un somn. M-am uitat la toți liniștit și am pus încet și cuminte

¹ Preda, M. *Viața ca o pradă*. - București: Editura Albatros, 1977, p.1 I.

pâinea din brațe pe masă. Nimeni nu m-a mai luat după aceea în seamă, au început să rupă din ea și să mănânce.

Din această întâmplare ar reieși că instinctele de acaparare m-au dus departe de viață, ceea ce nu s-a dovedit. Totuși aventurile vieții noastre sunt ale conștiinței, deși viața ei adevărată nu e niciodată liberă de instincte, și nu o dată e neputincioasă în fața lor, în rău, dar și în bine" (Viața ca o pradă).

Este dat la școala din sat cu scopul mărturisit de tatăl său - de a învăța doar să se iscălească, și pe urmă, asemeni fraților săi. să are pământul și să îngrijească de vite, conform mentalității timpului.

Neavând bani de cărți, - mama îi făcuse rost de cinci lei pentru a și cumpăra măcar Citirea - și, mai ales, neavând încălțăminte, s-a dus la școală doar când a putut merge desculț. La sfârșitul anului, ieși premiant. Deși, "ai mei toți știau că sunt un bleg, totuși de ce mi s-ar fi pus pe cap o coroană pe care n-aș fi meritat-o?"¹ (Viața ca o pradă.)- Treptat, se impune ca cel mai bun din generația sa, fiind uluit să descopere; "Fantastice pentru mine nu erau viziunile lui Ion M. Ion, care nu mișcau nimic în lume, ci felul și mobilul cuvântului rostit zilnic de oameni. Am devenit scriitor descoperind treptat forța lui magică, până ce într-o zi, spre șaptesprezece ani, am încercat să-l fixeze pe hârtie. Chiar cuvintele care îmi treziseră viața conștiinței nu fuseseră ele misterioase? (...) Explorarea lumii, a vieții proprii de copil care a urmat, era legată de această primă tresărire. Vedeam cum veneau la noi oameni, care vorbeau cu tata și cum din ceea ce spuneau izbucneau hohote de râs, sau înjurături de admirație, sau sticliri de ironie în priviri, dispreț sau satisfacție secretă, o plenitudine a trăirii, o jubilațiune intensă (...) descopeream cum forța cuvântului îmi dezvăluia brusc că omul poate gândi simultan două lucruri care se băteau cap în cap, urarea să-i fie bună inima aceluia, și înjurătura că era un smintit. Putea fi înjurată muierea cu tandrețe și i se făceau obraji roșii și se învârtea pe loc ca o găină beată că era iubită, și dimpotrivă, un cuvânt blând dar rostit cu o cruzime rece o făcea palidă și o încremenea de spaima înstrăinării",

"Când eram mic venea pe la noi unul Cârstache al lui Dumitrache cu câte-o carte sub braț, seara se așeza lângă lampă și ne citea la toți, și toată lumea îl asculta, și tata și mama și frații mei vitregi, care erau prieteni cu el... Nimeni nu mi-a stârnit mai târziu, în materie de carte, mai multă admirație decât Cârstache ăsta... Mi se părea un mare învățat, cum sta el cu cojocul pe el lângă lampă și ne dezvăluia formidabilele peripeții dintr-o lume fantastică, în care caii aveau glas ca oamenii, și vulturul cerea viteazului pe care îl scapă de pe tărâmul celălalt să-i dea carne așa cum se înțeleseseră, și cum ăsta nu mai avea, și-a scos sabia și și-a tăiat din pulpă și i-a dat. Dar stai să vezi că pe urmă Cârstache închidea cartea! Gata! Altă dată, ne spunea, cu toate că îl rugam toți să ne mai citească măcar una... Nu vrea deloc, al dracului, și mi-a rămas în minte ca un personaj ciudat, cu purtări inexplicabile pentru că, să vezi, când am început eu să citesc, mă duceam la el și-l rugam să-mi împrumute din cărțile lui,,.'

În această perioadă, Marin Preda citește, printre altele, *Mizerabilii* de Hugo, Biblia, Dialogurile lui Platon, Descartes "Momentul apariției gândirii reflexive, care dă tânărului o neasemuită trufie (și la mine acest moment a survenit la paisprezece ani, după ce am citit Descartes, Discurs asupra metodei)". Copilul este uimit în fața violenței căreia nu-i va înțelege multă vreme sensul și rostul în armonia lumii, dar, față de care» mai ales, nu găsește forme de autoapărare și împotrivire, cu atât mai mult cu cât el însuși se simte adesea stăpânit de ea:

"Mă dădui și eu jos de pe cai și începui să lovesc. Icnelile, bufniturile scurte, pocnetele de lemne uscate, izbite cu violență, mă îmbătau. Simții la un moment dat un trăznet în creierii capului, dar, rămăsei în picioare, și nu numai că nu mă speriai, dar parcă aș mai fi vrut încă să primesc, Până una alta dădeam înainte, până ce, trăgându-și dulămile cu mâna și apărându-se cu alta, necunoscuții o luară la goană spre cai.,. Nu mi-a părut niciodată rău de ce-am

¹ Preda. M. Marele singuratic: București. - Editura Cartea Românească, 1972. p. 333-334.

făcut în noaptea aceea, și dacă aș fi aflat, să zicem, a doua zi că i-am rupt ăluia piciorul și că o să rămână șchiop toată viața, aș fi râs...'¹

¹Soarta care mi-era rezervată ca țăran nu numai că nu mi-a plăcut, dar m-a neliniștit încă din copilărie. Nu împlineam zece ani, când doream din tot sufletul să nu mai fiu țăran. Și abia în momentul în care am izbutit prima mea ispravă pe care am făcut-o nu ca țăran, ci ca altceva (ceea ce devenisem), m-am simțit despovărat de un destin amenințător!".

După terminarea cursurilor primare, se răspândise tot mai mult în sat ideea că Marin va merge la școală mai departe. Copilul știa de la început că tatăl n-are bani. Împotriva lui își luă aliați pe mamă, pe învățătorul și pe preotul satului, pe vecini, așa încât acesta fusese nevoit să cedeze și să încerce să-l înscrie la școala normală din Câmpulung.

Călătoria la Câmpulung, cu căruța, cu tatăl mergând posomorât, fără să scoată un cuvânt pe lângă cai, este un eșec. Băiatul de doisprezece ani este respins la vizita medicală, din pricina vederii slabe. Reacția părintelui este cea pe care o vom întâlni la Moromete-tatăl: "Ce facem?! Că acasă, așa, nu ne putem întoarce. Ce-i facem?!".

Plecați la Abrud, pentru a încerca la școala normală, se înscrie la examenul de bursă, pentru că, pe drum, tatăl îl avertizase: "Trebuie să fii printre primii cei șapte-opt cu bursă. Fără bursă nu pot să te țiiu!" {Viața ca o pradă}. Și reușește cu media generală zece.

Extrema încordare nervoasă a acestui adolescent care dorește cu ardoare să-și realizeze destinul presimțit, chiar și cu prețul unei rupturi dramatice de mediul său natal, are consecințe neașteptate:

"Am ieșit din clasă împleticindu-mă și seara în dormitor am simțit iar că de fapt nu adorm, ci îmi pierd cunoștința, așa cum mi se întâmplase la Câmpulung. M-am trezit târziu cu o senzație apăsătoare de chin. Nu știam unde sunt și am luat-o spre fereastră, pe care am deschis-o și am sărit jos în stradă.

(...) Nu înțeleg cum de n-am murit, sau nu mi-am rupt picioarele" (Viața ca o pradă.).

Experiența celor trei ani de viață transilvană va fi prezentată în Viața ca o pradă și în Cel mai iubit dintre pământeni.

La școală, este pasionat de istorie, având sentimentul că trăiește de pe vremea egiptenilor și asirienilor, simțindu-și gândirea „milenară”, deși avea numai cincisprezece ani.

În urma desființării școlii normale de la Abrud, este transferat la Cristur-Odorhei, unde învață clasa a doua și a treia, în septembrie 1940, istoria, "turbure și amenințătoare, dădea buzna peste noi": școala normală din Cristur-Odorhei nu mai exista, "împreună cu jumătate din Ardeal..." Consecințele dictatului de la Viena,..

Merg împreună cu tatăl său la București, unde este transferat la școala normală, fără a avea bani de taxe de internat, tatăl spunându-i deconcertant de clar și direct că nu mai are bani să-i dea, să stea și el cât l-or ține....: „Eu sper că m-ai înțeles... Că dacă nu m-ai înțeles, exclamă el cu totul detașat de astă dată, o să fie vai de capul tău..." (Viața ca o pradă).

După terminarea anului școlar, în vacanță rămâne în București, privește cu încântare viața străzii, mai ales seara, *când* țâșneau luminile reclamelor, locuind la fratele său Nilă. Umbla prin anticariate, după Swift, Gogol și Dostoievski; pe Tolstoi îl va descoperi mai târziu. Acasă, la Nilă, petrece clipe de neuitat: "Rămâneam pierdut ceasuri întregi cu coatele sub ceafă, în mica odaie de la mansardă, stăpânit de admirație pentru marele Gogol, ale cărui rătăcirii nu mă interesau și nu voiam să le cunosc și dorind să scriu ca el, să surprind și eu, asemeni lui, spectacolul vieții, care poate stârni în noi acel sentiment de salvare, de eliberare, de libertate a gândirii, de triumf asupra a ceea ce e diform și grotesc. Turmentarea marilor spirite îmi dădea o stare intensă de jubilațiune..."

Pleacă în armată, lipsind doi ani. Citește Dostoievski și este adânc impresionat: "Ceva misterios mi se sugera și asta era nou pentru mine". Lectura îl atrage tot mai mult (Tolstoi. Baudelaire, Villon etc), pentru "a afla ce e lumea

și cine eram eu însumi¹¹. La nouăsprezece ani citise cel puțin o mie de cărți, începuse să frecventeze spectacole de teatru, de cinema. Se acomodează cu Bucureștiul, desprins definitiv de sat; n-aveam ce mai căuta în sat, eram aruncat în viață și trebuia, ca orice viețuitoare, să aflu singur secretele pădurii".

Între timp luase examenul de capacitate, după cele patru clase de școală normală.

Dar ceea ce-l impresiona cu totul deosebit era cuvântul rostit de oameni, care-l făcea să rămână "mut" de fascinație: "Am devenit scriitor, descoperind fața magică a cu vântului..." {Viața ca o pradă}.

De acum datează și primele încercări literare.

"Eram fericit că scrisesem un roman de la început până la sfârșit {fiindcă mai începusem și altele, dar nu le terminasem) și această certitudine îmi ajungea" (Viața ca o pradă, p. 100).

Scrie o nuvelă și o trimite la revista Gândirea, dar nu primește răspuns.

Nemaiavând bani, este silit să renunțe la școală.

"Părăsirea gândului de a mai învăța mă arunca în prada unei exaltări neașteptate. Aveam senzația bizară că am câștigat, printr-un simplu act de voință, opt ani de viață, care îmi apăreau liberi, fără obstacole, ai mei singuri... Da, crezusem că sunt liber, dar abia atunci mă simțeam cu adevărat liber (Viața ...,p.243).

Asistă în acest timp la evenimentele tulburi ale rebeliunii legionare și ale reprimării ei, ia contact cu mediul refugiaților transilvăneni, se întâlnește cu foști silișteni care, prinși la rândul lor în întâmplări de neînțeles pentru ei, îi relatează fapte pe care scriitorul le va folosi în Delirul și în Viața ca o pradă.

II animă un soi de entuziasm experimentalist și curiozitatea de a vedea totul cu ochii proprii.

Începui să merg aiurea, la dreapta, în paltonul meu ale cărui pulpane fluturau împinse de genunchii care se ridicau repede în mers îmi cunoșteam acest mers care parcă mă târa, înainte, unde-o fi, pe marginea pădurilor, a

satului, a loturilor cu miriști pustii, de la Miroși la Siliștea, noaptea pe întuneric, dimineața lovindu-mă de tijele de floarea-soarelui călcând în dovlecii de prin porumbi" (Viața.... p. 206).

Trăind în condiții mai mult decât precare, citește mult, scrie, e hotărât să împărtășească altora, cu orice preț, surprizele pe care i le oferă contemplarea „spectacolului vieții”.

Îl cunoaște pe Geo Dumitrescu, poet care-l ajută să ocupe o slujbă de corector la ziarul Timpul, lucrând în același timp și la Institutul de Statistică, fără răsufare: "Statistica mă lăsa de obosit și corectura mă aștepta de odihnit”.

Dar câștigase mult, "mai mult decât atât, nu mai era singur, într-o lume necunoscută și străină: "Începusem să am în jur prieteni... Marele oraș în care rătăcisem până atunci atâta vreme căutându-mi un rost începea să fie și al meu. Blocurile, marile lui bulevarde, tramvaiele, restaurantele, cinematografele și teatrele îmi plăceau, ca altădată ulițele, gardurile, salcâmi care acopereau satul" (Viața..., p, 295). Și iată visul împlinit. Publică o schiță.

Despre debutul său literar, Marin Preda mărturisește: "Nașul meu literar a fost poetul Miron Paraschivescu, Pe vremea când am debutat prin 1941, poetul era redactorul paginei literare a ziarului Timpul, i-am prezentat o schiță intitulată Pârlițul care a fost publicată și a constituit, într-o primă formă, istoria unui țăran care în volumul meu de debut s-a intitulat *O adunare liniștită*. De fapt, dacă aș formula și mai precis, prin ce s-a deosebit debutul meu de alte debuturi, ar trebui să spun că prima schiță, primele încercări s-au concentrat în jurul unuia și aceluiași personaj. E vorba de eroul principal al romanului meu, Moromeții-

Deci. într-un anume sens, sfârșitul debutului meu literar aș putea să-l plasez în momentul în care acest personaj a căpătat autonomie"*¹.

Pentru tânărul de douăzeci de ani, momentul acesta înseamnă o irevocabilă angajare pe calea vocației confirmate: "Am băgat amândoi ziarul în buzunar și am ieșit. Noaptea de martie a aceluiași an '42 era limpede și rece. Ne-

" Preda. M. Creație și morală, - București: Editura Cartea Românească, 1989, p. 318.

am oprit o clipă pe strada pustie, ascultând vuietul familiar al rotativei, pentru mine singurul vuiet din afară care suna ca un cântec al destinului: ceva începea și ceva se termina; de-aici înainte soarta mea n-avea să se mai schimbe, n-aveam să mai ajung nici comandant de armată, cum visam adesea, nici mare om de stat, nici să cuceresc noi insule și să-i supun pe băștinași; istoria acestui fluviu care înainta spre necunoscut, și la al cărui capăt viu simțisem ațâția ani că eram eu, avea s-o facă alții, mie îmi rămânea doar acest teritoriu de cucerit și singurul cu care puteam s-o influențez. Nu era mult, dar nici puțin" (Viața..., p. 293-294 - s.n..

După debutul la Timpul (urmează alte povestiri. Strigoaica. Noaptea, La câmp), Marin Preda colaborează cu schițe și nuvele la revistele Vremea. Evenimentul zilei. Tinerețea, Studentul român. Contemporanul, Lumea, Revista literară, iar după 1948 (anul debutului editorial cu volumul de nuvele Întâlnirea din pământuri) colaborează la principalele publicații literare ale vremii: Viața românească, Gazeta literară. Luceafărul - revista în care jurnalistul teleormănean atinge apogeul publicistic, punct de plecare pentru Imposibila întoarcere, prima carte de publicistică a lui Marin Preda. Volumul său de debut anunța o personalitate singulară în acel moment - cel dintâi prozator care oferea o altă perspectivă asupra lumii, satului, diferită de cea a lui Liviu Rebreanu, cu care a fost de atâtea ori comparat, dar și de a lui Mihail Sadovcanu, cu umiliții și ofensații supuși patimilor năpraznice. Era altceva...

Participă la câteva ședințe ale cenaclului "Sburătorul" și E. Lovinescu îl remarcă:

"Citiseam în cenaclu o bucată intitulată Calul, scrisă cu o duritate pe care ulterior am pierdut-o. Lui Lovinescu nu i-a plăcut, dar avusesem noroc să-i citesc la altă ședință o nuvelă mai tradițională, intitulată De capul ei. (...) Lovinescu a exclamat de câteva ori în timpul lecturii, cu vocea lui subțire și senină: «Are talent!.. Are talent!» Ei, mi-am zis eu atunci plin de trufie, păi dacă am talent, stați să vă citesc una care să justifice mai bine această apreciere. Și am

venit cu Calul. Hm! a exclamat criticul la urmă, în tăcerea plină de nesiguranță care o lăsase. Descripție...

Din 1943 până în 1945, își satisface stagiul militar la Turnu-Măgurele, de unde le scrie, printre alții, lui M. R. Paraschivescu și Geo Dumitrescu. În 1944, poetul Cântecelor țigănești, comentând această corespondență, îi scria lui Geo Dumitrescu: „Afară de tine, singurul care mi-a scris e Marin Preda. (...) Țsta ori e geniu, ori ratează grav. Dar nu-mi fac imputări, dacă ratează; însemnează că n-a avut geniu - și atunci «tant pis pour lui»" (scrisoare în posesia lui Geo Dumitrescu).

Terminându-și stagiul militar, Marin Preda se întoarce la București și devine corector la ziarul România liberă, care ieșise din ilegalitate. Colaborează la Tineretea, Viața socială C.F.R., Contemporanul, Studentul român, Lumea, Revista literară cu povestiri și nuvele: Doctorul, Iubirea, Ceața. Nepotul, din nou Salcâmul.

În 1947 începe să lucreze la Societatea Scriitorilor Români, de unde va fi demis după scurtă vreme.

Intrat în lumea scriitorilor și a ziaristilor, tânărul scriitor va îndeplini funcții gazetărești și la alte publicații ale vremii. Scrie, dar este nemulțumit de ce realizează- însă începe să se înfiripe tot mai mult gândul că va birui în lupta lui pentru cucerirea cetății literelor românești.

„După debut petrecusem vara la Bălcești să scriu un roman, îl scrisesem, era un eșec, la întoarcere, în septembrie, nu-mi mai plăcuse deloc. Acum părăsisem Bucureștiul și, ce era mai grav, și serviciul, și mă retrăsesem în munți s-o iau de la capăt... Eșecul din vară nu mă neliniștea, fiindcă trăiam încă sub euforia debutului în volum, care oricum, în ciuda injuriilor, fusese un succes. Starea mea de spirit se echilibra. Aveam douăzeci și șase de ani, trecusem printr-un război în care nu murisem, debutasem în literatură chiar în toiul acestui război; aveam iluziile întregi..." (Viața..., p. 61). Și cate întrebări îl asediază pe veșnic neliniștitul Preda:

"Ce-am făcut, deci, la Sinaia? mă întrebam. Nimic. Cât de orgolios devenisem!... Cum vrusesem, încă din prima zi, după ce în prealabil distrusesem toate capodoperele care îmi veniseră în minte înainte de a adormi, inclusiv aceea ce scrisesem cu însumi... Nu chiar tot, o mică schiță cu tăierea unui salcâm scăpase, înainte de a adormi! Da, adormisem cu un gând nelămurit, cu o lumină care pâlpâia înainte de a se stinge. O întrebare. De ce nu indusesem eu în volumul de debut, Întâlnirea din Pământuri, schița Salcâmului? Iată, acum eram treaz, de ce o lăsasem deoparte când știam că era lucrul cel mai inspirat pe care îl scrisesem? Când se întâmplase asta? Chiar anul trecut, când predasem volumul la Cartea Românească. La ce mă gândisem?

Da, îmi amintesc la ce. Schița asta era un secret care nu trebuia dezvăluit. De ce? Așa! Era secretul meu. Că apăruse la Timpul trebuia, debutam, dar salcâmul acesta trebuia ferit, era ceva de preț, intim, care putea fi ucis într-o carte de nuvele. Și acum deodată mi-am dat seama de ce. Acest salcâm doborât era singura întâmplare din ceea ce scrisesem la douăzeci de ani care avea legătură adâncă, neștersă, cu familia mea. (...) Salcâmul era însă un cod care nu trebuia divulgat. Scena cu doborârea lui îmi apărea acum ca o poartă pe care, dacă știam s-o deschid, intram pe un teritoriu în care trăia o lume miraculoasă pe care o cunoșteam și pe care o puteam povesti" (Viața... p. 343-044).

Și gândul fugar, secretul de preț, va deveni punctul de plecare al cărții care avea să-l consacre în literatura noastră: Moromeții. Iar lumea atât de cunoscută a satului de câmpie va fi prezentă în mai toate remarcabilele sale romane, având drept punct de convergență adevărul vieții, adevărul omului, cultura ca mod de supraviețuire.

Aici la Sinaia, într-o febră extraordinară, elaborează volumul întâi al capodoperei:

"(,--) am pus mâna pe stilou și am început să scriu: Ilie Moromete. (...) Scriam liniștit, fără febră și fără ștersături. Căinii nu-i mai auzeam, iar la masă uitam să mă duc. Eram mic, mă cântărisem odată în gară și văzusem cu uimire cum cu palton cu tot abia aveam cincizeci de kilograme⁷¹ (Viața ...p. 343-346).

Țăran, având deci sentimentul că trăirile sufletești proprii trebuie apărute de ochi străini, că discreția asigură, într-o măsură, libertatea individuală, tânărul prozator începe să aibă ezitări:

„Mă apropiam de sfârșit și îmi părea rău. Sfârșisem miracolul. Mă simțeam bătrân... Cartea nu era întreagă, ceva lipsea din ea, eroul meu nu era fericit și nu eram nici eu... Nu-mi plăcea sentimentul care mă stăpânea, că atât de tânăr lăsam în urmă părinți și frați, casa în care mă născusem, grădina în ale cărei ierburi stăteam zile întregi cu ochii spre cer păzit de salcâmi înalți în care cântau grauri și zburau vrăbiile. Cartea asta nu trebuia scrisă, și în nici un caz publicată, aceste lucruri nu se spun... Scrisesem, dar nu jubilam. Mult mai mult îmi plăceau povestirile mele din Întâlnirea din Pământuri, dure, reci, necruțătoare, peste care ochiul meu trecea cu privirea micșorată și impasibil. Trebuia să scriu și să-mi regăsesc acea privire, îmi spuneam..." (Viața..., p. 248-249)^s.

Epuizat, fără vreo încredere în valoarea cărții abia terminate, scriitorul își lasă manuscrisul să zacă în sertare mai bine de cinci ani. Are sentimentul că nu va mai scrie vreodată, preferând "să-și trăiască viața", nu să o povestească.

În 1952 este redactor la Viața românească și devine redactor șef adjunct pentru un an (1957-1958).

Acum îi apare nuvela Desfășurarea, mai întâi în Viața Românească (nr. 8-9/1952), apoi în volum separat. Împrejurările scrierii nuvelei și caracteristicile generale ale acelei epoci sunt relatate în Imposibila întoarcere:

„Prin 1952, mă aflu la Tușnad într-un prim concediu adevărat din viața mea. Un prieten foarte neliniștit în conștiința lui, neliniște pe care n-o înțeleg nici azi, mă avertizase prin luna mai a aceluiași an că, dacă nu scriu imediat ceva prin care să fac să dispară norii unei maladii literare inventate de care mi se legase numele (naturalism!) și în care nepăsător pluteam, voi fi exclus din Uniunea Scriitorilor și maladia literară se va transforma în una politică. Atunci va fi grav (...). Reușise să mă neliniștească și pe mine, M-am dus pe la țară, dar nu la

^s Preda,m. Viața...p.248 249

mine în sat, ci undeva prin Moldova, în regiunea Huși, și acolo la primărie am văzut o scenă: un tânăr țăran rău îmbrăcat și cu o biată pălărie în mână este strigat să vie și să semneze actul prin care adera și el la o agricultură cooperatistă. Semnează și pe urmă are o clipă de derută cu tocul în aer: parcă s-ar fi abătut deodată asupra lui toate întrebările: cum trăise nu fusese bine... Prin iscălitura asta, prin care el dădea tot, o să ducă și el altă viață? «Hai, bă, scoală-te de-acolo, s-a auzit atunci o voce poruncitoare. Ce faci, ai înțepenit acolo?». Tânărul om s-a ridicat brusc, s-a lovit cu genunchiul de masă și fruntea lui mare și albă ca hârtia s-a împurpurat, apoi s-a făcut de o paloare mortală. Ce descărcări afective se petreceau în el? Ce prăbușiri? Chipul i s-a lungit, s-a tras în jos; s-a tras la o parte, a mai stat printre oameni câteva minute. Nimeni nu-i adresa un cuvânt. A luat-o tăcut pe lângă garduri și s-a dus fără să se uite îndărăt.

N-a fost singurul lucru pe care l-am văzut atunci, dar întors la București și plecând spre Sinaia, am scris această schiță care avea vreo douăzeci de pagini și se numea Desfășurarea"⁹.

Revelația acelei lumi în care omul devine un mecanism orb, manevrat de istorie, îl împinge să-și revadă romanul aruncat în sertar, care însă îl obseda, și să-l trimită la tipar.

După apariția *Moromeților I* (1955), Marin Preda ocupă diverse funcții importante în conducerea Uniunii Scriitorilor (vicepreședinte), director al editurii *Cartea Românească* (din 1970), funcție pe care o deține până la încetarea sa din viață, survenită la 16 mai 1980, atât de neașteptat și tragic, la Mogoșoaia,

Urmează câțiva ani destul de cenușii din punctul de vedere al reușitei artistice.

În 1956 apare în volum nuvela *Ferestre întunecate* (tipărită anterior în *Viața românească*, nr. 4/1956), iar în 1959 publică în volum nuvela *Îndrăzneala* (tipărită anterior tot în *Viața românească* nr. 4/1959).

⁹Preda, M. *Imposibila întoarcere*, p. 73-74.

Anul 1962 va însemna, însă, un nou succes. Apare romanul Risipitorii, după o lungă perioadă de gestație, în care scriitorul încearcă, prin eforturi chinuitoare, să schimbe stilul și domeniul de investigație literară, pentru a introduce tema obsesivă - "tema autorului":

"Prin 1953, adică după terminarea Moromeților, vol. 1, dar care era încă la mine în sertar, m-am apucat să scriu volumul al doilea. M-am chinuit o iarnă și o vară. Zilnic luptam cu o neputință de a scrie a cărei explicație îmi scăpa. Pur și simplu nu știam să scriu. (...) Mă simțeam dominat de dorința imperioasă de a vorbi eu, și nu personajele mele țărănești, de a gândi cu mintea mea, și nu cu a lui Tăbârgel (era unul care mă obseda), sau mai știu eu cu a cărui alt țaran care își scotea capul printre rândurile mele trudnice și vorbea tot el, dar fără să-i dea sentimentul că spusele lui reprezintă sensul vieții lui pe acest pământ (și pe acele timpuri) și ce soartă îl aștepta! Exasperat, am abandonat totul și mă gândeam chiar cu seninătate să mă las de scris. Mă îmbolnăvii de exasperare, seninătatea mă părăsise, zăcui în spital, dar mă însănătoșii. Și într-o zi îmi veni următoarea idee: foarte mulți oameni din vremea noastră pătesc ce-am pățit eu. Nu este oare exasperarea, provocată de neputința de a-ți atinge un scop dorit, o realitate a lumii noastre moderne? Șocurile la care suntem supuși din pricina pierderii seninătății și echilibrului sufletesc, seninătate și echilibru supuse unei continue agresiuni a mediului și de care nici măcar nu suntem totdeauna conștienți, nu sunt ele cauza unor mari tulburări în comportamentul omului de azi?

Și așa am început să scriu romanul Risipitorii. Deodată neputința de a scrie a dispărut. Eram atât de entuziasmat încât socoteam acest roman, în sinea mea, mai bun din tot ce reușisem până atunci. În doi ani l-am terminat și avea peste opt sute de pagini. Urma să apară. Profitând însă de o defecțiune editorială de ultimă oră, mi-am recitit romanul și nu l-am mai găsit bun. Din opt sute de pagini l-am redus la trei sute cincizeci, pentru ca apoi, în șpalturi, să-i mai adaug o sută. În ciuda acestor contrarieri și reveniri istovitoare, nu simțeam nici o oboseală, ceea ce ieșea îmi plăcea, aveam sentimentul că am biruit ceva, că am

căpătat un stil al meu, al gândirii mele directe, și nu cum era cel din Moromeții, în care gândirea mea se exprima indirect prin aceea a țăranilor (...).

Simțind în mână un instrument din ce în ce mai aproape de scopul său, format în aceste nesfârșite refaceri ale Risipitorilor, și curajul mânuitorului lui se schimbă. Intrusul a fost scris într-o vară, Martin Bormann și Friguri în două luni, Moromeții, voi. I_{IT} în doi ani. Pentru un scriitor care cu zece ani în urmă se gândea cu toată seriozitatea să se lase de scris, aceste performanțe, care nu trebuie comparate decât cu el însuși, au desigur o semnificație: sentimentul neputinței de a scrie.

În 1963 apare nuvela Friguri, ecou al unei călătorii făcute cu șase ani în urma în Vietnam. Dincolo de particularitățile peisajului uman și natural, scriitorul descoperea prezența omenescului etern și chiar uimitoare coincidențe cu propria biografie:

"Însoțitorii mei mi-au confirmat că fetița și băiatul sunt bolnavi. Dar știam. Aveau friguri. M-am așezat pe pat lângă ei și parcă-mi retrăiam propria copilărie, îmi aminteam atacurile mele de friguri în timpul cărora deliram și mi se părea că văd cum copacii și câinii și stâlpii casei și podeaua și băătura și vitele care treceau încep să se umfle, să capete forme monstruoase, să se strâmbe la mine, să se apropie, să dispară. Mă uitam la cei doi copii și eram foarte tulburat. Aș mai fi stat, dar se lăsa seara; a trebuit să plecăm. (...) Seara, înainte de a adormi, am avut o viziune, un fel de fantasmă, așa cum vedem cu ochii încă tulburi ai imaginației, atunci când subiectul scrierii la care ne gândim încă nu s-a delimitat precis, încă nu s-a încheiat. Se făcea că un bărbat șade în noroi, îngropat până la gât, și așteaptă să treacă ziua, pentru ca, pe întuneric, să pornească la acțiunea pe care o are de îndeplinit; {...).

Atunci, el vede două fetițe care ies dimineața din acea căsuță (în realitate fuseseră o fată și un băiețel), și așa începe Friguri, Subiectul nu-mi era însă atât de clar; s-a limpezit, în imaginația mea, abia peste câțiva ani, când, într-o lună, am și scris povestirea" .

¹⁰ Mugur, Florin. Convorbiri cu Marin Preda, București, Editura Cartea Românească, 1990, p.179

În 1967 îi apare volumul II al romanului Moromeții. Își amintește, peste ani, de momentul care a stat la baza romanului:

"Am fost odată, prin 1950, într-un sat de pe lângă Buzău. Mă trimisese revista Contemporanul. Era într-o vară. Am stat acolo cam vreo lună și am văzut un seceriș și un treieriș. N-a fost nevoie să mă duc la mine în sat pentru asta, era în fond același sat, aceiași oameni, îmi erau familiari, îmi aduc aminte că satul se numea Căldărești. Ei bine, volumul doi din Moromeții are la bază această lună petrecută acolo. Am fost mulți ani și pe la mine prin sat și prin alte sate, dar luna aceea, dintre toate, mi-a rămas în memorie cu un anume eclat. Când am scris Moromeții volumul doi, a trebuit să arăt aproape tot ce s-a petrecut pe aria aceea, am trecut în carte toate întâmplările; de acolo vin. Atât de interesante mi s-a părut și atât de tare s-au contopit cu intențiile mele secrete..."¹¹.

Tot de la un caz real, semnalat într-una din scrisorile pe care le primea de la cititori în vremea când susținea, la Scânteia tineretului, rubrica „Să discutăm despre tinerețe, educație, răspundere”, pornește când elaborează Intrusul:

"Intrusul a fost scris în vara anului 1967, imediat după Moromeții, vol. II, și fără să se fi născut din vreun embrion mai vechi, cum mi s-a întâmplat întotdeauna. L-am scris zi de zi într-o progresie constantă și foarte sigură, ca și cum aș fi redactat o lucrare îndelung gândită înainte. E o carte scrisă cu un sentiment acut, și în cele din urmă inexplicabil pentru mine însumi cu cât venea imediat după, efortul considerabil depus pentru Moromeții volumul II. Ce este un intrus? Un om care se introduce fără „să întrebe într-o adunare, într-o casă, sau într-un oraș. Cum în cazul nostru orașul e chiar al eroului: aici apare jocul dialectic între existență și idee. Existența eroului și a orașului, în relația care se creează, este imprevizibilă, iar în cazul nostru împinsă la limită. Descripția vieții zilnice, dacă nu e împinsă undeva, n-are sens în literatură. (...)

Eroul meu e un senin, care e silit să devină sumbru. Păstrează în el această stare, dar redevine în cele din urmă senin. Cu ce preț? Iată subiectul cărții,

Ființa cea mai apropiată de acest erou și de care viața sa se leagă strâns, adică soția lui, pretinde că în momentul săvârșirii unui act de eroism, cel care îl săvârșește nu mai iubește în clipa aceea pe nimeni, respectiv, în cazul nostru, soția și fetița. Cum putem afla dacă acest personaj are dreptate? Are! Dar are? În lumea orașului ei nou, fără tradiție, ce valoare pot avea astfel de justificări? Și totuși, ea a iubit un bărbat care apoi nu mai era același, chipul său era desfigurat. Trebuia deci acuzat, chiar dacă acuzația era sălbatică; fiindcă mai nefericită avea să rămână ea, după cum eroul avea să afle, și nefericirea ne dă dreptul să chemăm la judecată pe oricine, fiindcă la ea concurează întreg universul. (...) Am fost prins de acest personaj, și nu de Călin, și mai mult pentru asta am putut scrie acest roman, în care nu sunt nici măcar sigur că am reușit să aflu despre ea mai multe decât eroul"¹².

Tot în 1968 îi apare în volum piesa de teatru Martin Bormann. Marin Preda este ales vicepreședinte de onoare al Uniunii Scriitorilor din R. S. R.

Înființându-se editura "Cartea Românească", în 1970, Marin Preda este numit primul ei director. Aici, în 1971, publică Imposibila întoarcere, culegere de articole, amintiri, eseuri, note, al cărei nucleu l-au constituit colaborările scriitorului în anul precedent la revista Luceafărul, în cadrul rubricii "Săptămânal, Marin Preda răspunde la o întrebare". Este un an rodnic, în urma căruia, în 1972, apare romanul Marele singuratic, pentru care va primi premiul de proză al Uniunii Scriitorilor.

"Marele singuratic, de pildă, mărturisește autorul - l-am scris în după-amiezele lui 71, ambițios să-l termin înainte de a împlini cincizeci de ani, să apară adică în '72. Veneam pe la orele șase la Mogoșoaia și făceam timp de o oră baie în lacul de lângă castel; pe urmă, mă urcam în odaia mea, de unde se vedea frumoasa grădină, cu arborii ei bătrâni, îmi făceam o cafea și lucram timp de două-trei ore. După aceea luam manuscrisul într-o geantă, mă urcam în mașină și mă întorceam la București, să-mi văd copiii mici. Diminețile mă simțeam întotdeauna obosit, dar mă duceam la editură unde activitatea mă

^d Preda, M. Imposibila Întoarcere,, – Bucuresti, Editura Cartea Românească, 1971, p.183

acapara. Uneori, aceste ședințe de lucru, de două-trei ore, începeau pe la unsprezece noaptea, și atunci, la ora trei și uneori chiar la patru, plecam cu mașina pe șoseaua pustie dintre Mogoșoaia și București. Acceleram și luam viteză ca să ies cât mai repede din singurătatea câmpiei și a nopții prin care treceam. Nu o dată mă întâmpinau chiar zorile, răsăritul soarelui, amintindu-mi de diminețile când mergeam la seceriș... Eram fericit, dar oboseala, noaptea nedormită dădeau și fiori de neliniște. Iată, îmi spuneam, pot să scriu, dar ce-o să fie când nu voi mai putea? Ce-o să fac?..."¹³

În același volum de Convorbiri..., Marin Preda definește temele principale ale romanului său:

"Cum să te miști și cum să acționezi, când structurile sociale sunt atât de prezente și atât de greu de ocolit? Să acționezi, să faci bine, să fii un cavaler al unui sentiment, un cavaler al reparării nedreptății, cum spuneai, bine, nu poți altfel decât cunoscând bine realitățile timpului în care trăiești. Eroul meu, Niculae din Marele Singuratic, lovit fiind, are un moment de retragere și, când revine, revine tot în urma unei lovituri, pe care de dala asta nu i-o dă societatea, ci i-o dă soarta. Această a doua lovitură îl împinge spre singura soluție care a mai rămas pentru el, astfel încât existența lui să nu-și piardă sensul. Adică să nu stea să trăiască un fel de semiexistență, gândul la iubita lui care a murit, în timp ce o prietenă a lui duce pe umerii ei slabi sarcini prea mari. El găsește un fel de acțiune eficace, alegând un loc de unde îi poate urmări pe cei care fug de răspundere și de ceea ce e datoria lor să facă, iar în fuga asta lasă pe umerii altora sarcini prea grele, strivitoare, în timp ce ei se sustrag, și nu dintr-o necesitate superioară, ci din motivele bine cunoscute: mizerie umană, lene, dorința de a trăi fără să muncești. (...) în sensul în care discutam înainte, referindu-ne la faptul că structurile sociale moderne sunt foarte prezente în viața indivizilor, aș fi ispitit să spun că scriitorul este mai liber față de ele decât alți inși, cu alte profesii. Asta e adevărat, dar pe alt plan libertatea îl lasă singur în fața unei mari responsabilități. În Marele singuratic există un răspuns la aceasta

întrebare, dat de eroina mea, pictorița. Ea a fost o artistă peste care, deși n-a încetat niciodată să picteze, n-a dat niciodată inspirația. În momentul în care dă, nu-și pierde capul, nu se culcă pe urechea cealaltă, nici nu face gesturi grotești de entuziasm ci, pur și simplu, cu un fel de fanatism, cu sentimentul că nu se poate ști cât o s-o țină această stare, se apucă de muncă și muncește atât de mult, încât moare. E ceea ce crede ea că trebuie să facă atunci cu libertatea ei de artistă. Un caz, firește, împins la limită. Așadar, dacă scriitorul, artistul în general, e mai liber decât alții, în profesiunea lui, nu e liber față de inspirație, pe care trebuie s-o servească și să fie la înălțimea ei." "

Personalitatea acaparantă a acestui prozator în a cărei operă etica depășește miza estetică va fi, parțial, descoperită în volumul *Convorbiri cu Marin Preda* de Florin Mugur (1973), cuprinzând o serie de interviuri care aduc prețioase informații legate de procesul de creație, amintiri, considerații generale despre istorie și despre rostul artei, despre rolul culturii în societate și despre ideea de supraviețuire prin cultură.

În 1974 Marin Preda este ales membru corespondent al Academiei R.S.R., secția de științe filologice, literare și artistice. Consacrarea oficială va fi urmată, în 1975, de o capodoperă. Acum apare primul volum al romanului *Delirul*, întâia încercare de reconstituire literară "eliberată de poncife a unei epoci tragice din istoria poporului nostru"¹.

¹Voiam să scriu *Delirul* încă din anul 1949, dar pe atunci nu eram pregătit pentru o asemenea carte, deși evenimentele erau spectaculoase și ispititoare, unele trăite direct - afirmă prozatorul. În *Viața* ca o pradă am arătat starea de spirit care mă stăpânea în acei ani. Pasiunea mea pentru istorie mă făcea totuși să reflectez asupra istoriei prezente și a războiului din care abia ieșisem. Ieșisem dar... a trebuit să privesc în urmă, să văd ce se întâmplase înainte de a izbucni. Rostul acestei întoarceri a fost altă carte; ora *Delirului* se îndepărta. (...)

" Ibidem, p.111 - 112

¹³ Simion Eugen. *Scriitori români de azi*. - București: Editura Cartea Românească, 1974, p. 267,

Cred că există la mulți scriitori o presiune care determină să scrie sau să nu scrie o anumită carte. După Moromeții mi s-a părut imperios să scriu în continuare nu numai despre soarta acelor eroi, dar și despre satul în care trăiau, despre această colectivitate umană care se confrunta cu evenimente acute. Aceste evenimente lăsau în urmă istoria tulbure și fatală a anilor '40-44. E drept că și eroii mei, oamenii în general, toți românii mai păstrau în memorie faptele petrecute în acel răstimp. Dar iată că alte evenimente îi solicitau. Istoria le intra acum în ogradă. Oamenii se întrebau acum ce fac cu cu carul, cu caii, cu pământul și aceste întrebări nu mai puteau fi ocolite. Nu mai era vorba acum de o furtună pornită din inima Germaniei, eșuată în inima Rusiei și întoarsă apoi să devasteze însăși Germania. Povestea aceea cu Hitler și Antonescu părea acum foarte îndepărtată și aproape fără nici o importanță față de somația noilor evenimente. Presat și de aceste noi evenimente a trebuit să răspund, ca scriitor, la aceste întrebări reale. Ani întregi am stat în fața hârtiei punându-mi aceleași întrebări care frământau colectivitatea umană. Așa am scris Moromeții II, Marele singuratic, Imposibila întoarcere. Și numai după ce le-am scris, ochiul amintirii a putut să revină la acele evenimente ce păreau atât de îndepărtate, adică la anul '40, la începutul și sfârșitul războiului. Eliberat de obsesia evenimentelor contemporane, am putut astfel să reiau în liniște istoria Moromeților din punctul unde o lăsasem în primul volum. Am putut acum să mă întreb ce s-a întâmplat cu cei trei băieți fugiți de acasă la București și am putut să-mi pun ispititoarea întrebare: ce a făcut naratorul însuși? Naratorul nu putea fi Nicolae Moromete, care rămânea în sat, ci Paul Ștefan, tot un Moromete, care părăsea satul. Prin destinul lui, prin mica lui viață, în căutarea fericirii, cum ar spune Stendhal, Paul Ștefan putea juca în carte rolul de martor. Naratorul îl urmărește, dar știe mai multe. Revelația acestor posibilități de construcție m-a determinat să încep de îndată scrierea romanului. În ciuda aparențelor, documentația nu a fost enormă. Nu doream să scriu un roman istoric de reconstituire a epocii, ci numai să dau glas unor întrebări cu privire la istoria

contemporană, a noastră și a omului, în general, într-o epocă în care vremurile, așa cum spune Shakespeare, își ieșiseră din țâțâni".¹⁶

Aceeași pasiune pentru adevăr, pentru descoperirea chiar a propriei ființe, generează cartea "amintirilor", apărută în 1977 - Viața ca o pradă (premiul pentru publicistică al Uniunii Scriitorilor). Despre geneza acesteia afirma:

"Poate că a existat o întâmplare deosebită: o călătorie în Grecia, de unde m-am întors cu o stare de spirit ciudată, de exaltare, deși mai fusesem acolo» prin '57 (,..), Era, mai degrabă, un val de tinerețe neașteptată care se abătuse asupra mea. O euforie ca aceea pe care o aveam la douăzeci de ani. Și, într-o seară, am vrut să scriu un articol despre literatură și abjecție. Ce se întâmplase? Un scriitor mă atinsese cu adierea spiritului său putrezit și, întors în odaia mea de la Mogoșoaia, mă întrebam dacă un astfel de om mai poate să scrie. Am compus articolul, dar mi-am dat seama că este prea subiectiv ca să poată fi publicat. Era ca și când aș fi continuat o povestire. Atunci mi-am amintit că am deja patruzeci de pagini scrise în acel ton, și de ce nu l-aș continua. Astfel am scris cartea (,..). Am simțit, sub imperiul acelei stări de spirit ciudate, că pot vorbi despre debutul meu, și anume, cu un sentiment de atunci și care trăia în mine netulburat de nimic. Dacă n-aș fi simțit că pot scrie cartea, în câteva luni aș fi renunțat. Pe de altă parte, m-am gândit că astfel de lucruri trebuie scrise acum și nu mai târziu, pentru că în ceea ce privește condiția noastră biologică, o anumită experiență mi-a arătat că nu putem conta pe forța de a scrie pe care am putea-o avea mai târziu. Nimeni nu poate să știe dacă așa-zisa vârstă a memoriilor ne va găsi neapărat în «deplină forță creatoare și în deplină luciditate" .

Activitatea literară este încununată prin apariția. În 1980, a romanului în trei volume Cel mai iubit dintre pământeni, ultima operă a lui Marin Preda, care cunoaște un copleșitor succes de critică și de public.

În culmea gloriei, la 16 mai 1980. Marin Preda trece în neființă. Timpul n-a mai avut răbdare..., expresie atât de dragă scriitorului,

¹⁶ Flămând, Dinu, Cu Marin Preda (interviu)//Amfiteatru.Nr.9,1977.

Prima realitate scriitoricească, rămasă constantă în opera scriitorului, este cea rurală, a satului românesc din Câmpia Dunării, așa cum o dovedesc volumele sale de nuvele (Întâlnirea din pământuri - 1948, Ana Roșculeț - 1949, Desfășurarea, 1952, Ferestre întunecate - 1956, Îndrăzneala - 1959, Friguri 1963), pentru ca, apoi, sfera interesului său să se extindă și asupra altor medii sociale, satul și universul acestuia rămânând însă mereu prezente.

Prozele de tinerețe, antemoromețiene, destul de diverse, stau la început sub seninul unor neliniști adânc ascunse, nemotivate, până în zona tulbure a subconștientului, fiind aproape existențialiste (Iubirea, Colina, Rotila) cum observă Ion Simuț, în *Incursiuni în literatura actuală*.

Unele nuvele din *Întâlnirea din pământuri* vor fi absorbite în *Moromeții*. Personaje ca Pațanghel din *O adunare liniștită* (un Moromete mai glumeț și mai expansiv; de altfel, Ilie Moromete e poreclit Pațanghel), Ganea lui Teican din *Întâlnirea din pământuri* și Ilie Barbu din *Desfășurarea*, ipostaze anticipative ale lui Moromete (vezi și asemănarea onomastică). Alte proze mai ample anticipă și ele romanul (*Salcâmul*, *Dimineață de iarnă*), naratorul ieșind din zonele obscure ale subconștientului și intrând în albia prozei realiste. Iată cum își motivează Marin Preda opțiunea: "Am plecat din sat târziu, pe la optsprezece ani. cu această întrebare: ce înseamnă să fii om? Și am început să scriu, după ce am descoperit, în marile creații ale umanității, aceeași mare întrebare. Trebuia să răspund la ea prin ceea ce știam din lumea țărănească, în mijlocul căreia îmi trăisem copilăria și adolescența."¹⁸

Prin *Moromeții* (1955, vol. I), Marin Preda a dat literaturii române capodopera sa inspirată din lumea satului cu un personaj care domină universul psihologic al creației sale, ca și Rebreanu prin *Ion* (1920), o altă "dată"¹¹ în literatura română. Volumul al doilea al *Moromeților*, apărut în 1967, a fost început în 1953, în timp ce volumul întâi era încă neterminat, după mărturisirea autorului.

Fiecare dintre ulterioarele opere ale lui Marin Preda reprezintă tot atâtea trepte ale încercării scriitorului de a-și (și a ne) explica lumea în care a (și am) trăit, de a afla nu doar rostul omului în lume, ci și rostul unei lumi care atenta la libertatea individului, robotizându-l, falsificând totul, experimentând - falimentar - o utopie, distrugând cultura.

În 1962 apare romanul *Risipitorii*, în care prozatorul părăsește universul rural și investighează mediul urban, carte care experimentează, deci, o nouă formulă estetică, trecând prin trei variante (ed. a III-a, definitivă, 1969). Romanul aduce în scenă personaje din două generații: părinții (Petre și Rodica Sterian, Toma Sterian, soții Arvanitache, mama doctorului Munteanu) și copiii (Constanța, Vale, Gabi, dr. Munteanu ș.a.). Scriitorul sondează lumea intelectualilor, a medicilor, unde urmărește "politica, știința și tehnica, aventura sentimentală și cerebrală, riscul, indiferent de eșec, dezgustul de viață, ca și nevoia de ideal, rivalitatea și solidaritatea", cum constată Al. Piru. 19

Personajele sunt conștiințe tulburate, care trăiesc eșecul cu luciditate (dr. Munteanu, Constanța, Gabi Sterian - ratează în plan erotic), sunt ascunse, repliabile, ambigue, evitând confesiunea directă, revin adesea la punctul de plecare. "Natura moromețiană este prin excelență circulară" (la fel și în *Moromeții*. *Intrusul*, *Marele singuratic*) remarcă Eugen Simion." 20

Marin Preda explică de ce a scris *Risipitorii* de mai multe ori: "Era vorba de o luptă pe care o duceam pentru a-mi crea propriul meu stil, pe care să-l stăpânesc și care să nu fie stilul cu care se exprimă țăranul sau cu care scriitorul exprimă tema țăranului. Efortul acesta considerabil, care m-a costat mai mulți ani de trudă, s-a concretizat în roman, adică urmele lui sunt portretele și conflictele din *Risipitorii*. Aici se face trecerea de la stilul indirect liber, cu care a fost scris *Moromeții*, la stilul direct. S-a produs și o fuziune între cele două stiluri, și s-a născut stilul scriitorului" .21

¹⁹ Piru, Al. *Istoria literaturii române de la început până azi*. - București: Editura Uni vers. 1981 p. 508.

20 Si mion, E. *Scriitori români de azi* ■ București: Editura Cartea Românească. 1974. p. 2 68.

21 Preda. M. *Imposibila întoarcere*. Eseuri. - București: Editura Cartea Românească, 1971, p. 167-168,

Risipitorii deschide seria de romane problematice, aici întâlnim toate temele "obsedantului" deceniu '60, abordate în epocă: alfabetizarea, cooperativizarea, activismul politic, relația omului cu puterea, cu autoritatea, dilemele intelectualului și ale creatorului ș.a. Opera analizează formele "risipirii", toate ca reflex ale excesivei trăiri moromețiene în spirit; ea marchează continuitatea de esență cu Moromeții și cristalizează pentru mediul citadin reperele moromețianismului, observă Andreea Vlădescu.

Intrusul este romanul unui destin, al omului ce trăiește o experiență tragică. Călin Surupăceanu, eroul principal, electrician, salvează de la moarte un lucrător ce intrase într-o cisternă inundată de un gaz inflamabil. Urmările acestei fapte de curaj sunt neașteptate: tânărul, mutilat, este nevoit să-și părăsească locul de muncă, se înstrăinează de prieteni, de familie, trebuie să renunțe la tot. Mutilat fizic, el va fi, treptat, mutilat și psihic de către universul orașului care îl respinge, îi este ostil.

Romanul exploatează tema omului revoltat al lui Camus, eroul parcurge o experiență tragică, păstrându-și integritatea morală. Despre Intrusul, prozatorul precizează: "Am imaginat un accident care înseamnă neprevăzutul sau iraționalul, însă care are să împingă la limită existența zilnică și să evedențieze adevărata ei valoare.(...) Eroul meu e un senin, e silit să devină sumbru. Păstrează în el această stare, dar redevine în cele din urmă senin. Cu ce preț? Iată subiectul cărții".²²

Romanul este clădit pe mitul lui Icar. Călin Surupăceanu fiind un solar (ca toți moromețienii), cunoscând înălțarea (în spirit) și căderea (confruntare dură cu realul). Dar căderea înseamnă pentru erou un nou început, nouă speranță (prefigurându-1 astfel pe Victor Petrini în ultimul roman al scriitorului). Tânărul încrezător, naiv, curat, căruia par a i se deschide zorii unei vieți depline, asistă la prăbușirea tuturor coloanelor templului - înălțat cu dăruire deplină - al existenței sale, paradoxal, în urma unui act de curaj, a unui act umanitar, act respins de o societate ce pretindea a fi umanistă. El a salvat, cu prețul integrității sale fizice,

un om de la moarte, l-a redat (așa bețiv, dar om!) familiei, societății, și această societate îi impută ... tocmai ce-i ceruse! Să fie gata de jertfă, să iubească omul. Soția (pe care o salvase dintr-o viață de coșmar) îi întoarce, dezgustată, spatele; prietenii îl ocolesc; tovarășii... ei! tovarășii îl uită, dar mai ales îl marginalizează. Și totuși, Călin Surupăceanu (nume cu semnificație) nu se lasă doborât, deși lumea clădită pare că i se surpă la picioare. Nou Meșter Manole, el crede în forța interioară a spiritului său cutezător și, continuându-și viața, luând-o de la început, biruie.

Marele singuratic (1972) este cartea lui Niculae Moromete (continuare a volumului II al Moromeților), aflat la treizeci și ceva de ani, retras din tumultul vieții la o fermă de lângă București, în urma eșecului politic trăit, căutând în însingurare o formă de viață. Din această perspectivă, romanul aduce o temă modernă - raportul dintre personalitatea individului și determinismul istoriei.

În țesătura epică a romanului se împletesc episoade ale trecutului - reapare Ilie Moromete (personaj ordonator al prozei prediene), cu câțiva ani înainte de moartea sa (episod narat la sfârșitul volumului II al Moromeților),- și prezentul ilustrat prin Niculae Moromete.

Narațiunea începe cu o frază devenită memorabilă prin semnificația adâncă pe care o conține: "Un țăran, dacă vine la București, tot țăran caută". Sunt reluate și îmbogățite scene din Moromeții. cum ar fi; călătoria tatălui la București, dragostea lui Niculae pentru Ileana, destituirea lui din munca de activist. Alte episoade retrospective îl înfățișează pe Niculae copil, trecând prin criza întrebărilor adolescente. Dar, mai ales, romanul prezintă un alt Ilie Moromete, cu totul diferit de cel cunoscut până acum, tânăr, la douăzeci de ani, frumos, poreclit Mutul din pricina tăcerilor care-l învăluiau, misterios.

În apusul vieții. Moromete este singur, nefericit, părăsit de toți, trăind o dragoste târzie pentru Fica, sora mai tânără a Rădiței, prima lui soție.

„Niculae și Moromete sunt astfel două singurătăți paralele. Fiul, izolat de lume, evitându-și prietenii, trăiește o perioadă de înseninare în munca de horticultor, redescoperind viața naturii și plăcerea contemplației. Din această

stare îl va scoale iubirea Siminei Golea, pictoriță, amestec de feminitate și luciditate rece (tema iubirii și a creației se împletesc). Ea îl ajută să depășească sentimentul de înfrângere, scepticismul, prin lungi dezbateri (adevărate eseuri pe teme morale și artistice)²³. Evocarea iubirii pentru Simina, a satului Siliștea-Gumești cu tainele lui sunt pagini încărcate de poezie. Eroul, aflat într-o fundătură, se salvează prin iubire, se regăsește pe sine, se reumanizează în plan individual - și, detașându-se de politic, reîncepe să trăiască, aflându-și un rost. Semnalele de alarmă la adresa totalitarismului devin, astfel, tot mai ascuțite în opera lui Preda (scriitorul care nu ezitase să-i spună în față dictatorului că are de gând să se sinucidă, protestând astfel la încercarea acestuia de a dirija literatura română - scăpată, parțial, din chingile ideologicului - din nou spre realismul socialist).

Dar Simina moare și Niculae cunoaște astfel o nouă decepție. Din epilog aflăm că marele singuratic reintră în viață, se hotărăște să renunțe la egoismul singurătății.

Marele singuratic este un "roman ideologic, un roman al soluțiilor de viață, al ideii de istorie, de societate, al relațiilor dintre individ și aceste noțiuni; un roman de familie, în continuarea Moromeților, o scurtă povestire polițistă, roman de dragoste, roman despre condiția artistului și a creației"²⁴.

O dată cu acesta, dar mai ales cu *Delirul* (1975), romanul întemeiat pe documente, dar și pe faptul trăit (meditație gravă asupra istoriei, din perspectiva unei conștiințe, memorial al tânărului Paul Ștefan, vărul lui Niculae Moromete, fiul lui Parizianu), reintrăm în lumea orașului. Romanul evocă anii grei, tragici prin care a trecut România între 1940-1941 ai guvernării generalului Antonescu, ani neuitați de scriitor: "Ca și la Moromeți volumul întâi, mi-a rămas viu în memorie acest timp în care am trecut în revistă, reînnoindu-i din documente presa vremii, anii primei tinereți. Căci trebuie spus că la această dată aveam vârsta lui Paul Ștefan, după cum '37 erau anii adolescenței când cercetam ziarele

²³ Popescu. Maricla. Marin Preda. Comentarii. - București: Editură *Recif*, 1995. p. 91.

²⁴ Simion.E. Scriitori români de azi, - București: Editura Cartea Românească 1974, p. 269.

ca să-mi reîmprospătez discuțiile din poiana fierăriei lui Iocan", îi va mărturisi el lui Mihai Ungheanu,

Istoria apare, în ipostaza ei politică, precum o forță ce agresează eroul, fiind opusă spiritului, "Teza mea care a stat la baza interpretării istorice în Delirul - spunea M. Preda - este că istoria poate fi și bolnavă, și firește aduce în fruntea evenimentelor indivizi bolnavi, care dau naștere la evenimente sângeroase. Judecate pe fragmente și tot din punct de vedere al moralei umane, marile personaje istorice nu mai pot fi absolvite de vinovăție."

Problematica romanului, esența lui ideatică este dezvăluită de prozator: "Delirul este împlinirea «temei povestitorului», care mă preocupă de multă vreme. Eroul principal, un tânăr ziarist, descinde în capitala României în anul 1940 și este urmărit până în 1941, toamna. Războaiele și evenimentele din istoria României ocupă un loc important. Dar eu nu am vrut să scriu un roman istoric, ci să descifrez pe acest fundal tragic sensul vieții eroului principal. Care e soarta unui tânăr în timpul unei istorii dezlănțuite și necruțătoare? Poate fi el fericit? Poate iubi? Se poate afirma ca fiindă umană, cu idealurile și aspirațiile sale?".

Acesta este unul din principiile fundamentale exprimate de Marin Preda, pentru că, susține scriitorul, "este foarte lesnicios pentru omul de litere să se adăpostească în spatele necesității istorice și să se eschiveze, în felul acesta, de a se întreba nu câtă necesitate conține istoria, ci care e soarta fiecărui om în parte, știind că omul nu are decât o singură viață de trăit, în timp ce istoria este înceată și nepăsătoare".

Deci, în Delirul, motivul fundamental al scriitorului este Istoria, raportul omului cu Timpul, cu evenimentele grave și consecințele lor. Personajul central, Paul Ștefan, fiul lui Parizianu, tânăr de douăzeci de ani, pleacă din sat, spre împlinirea intelectuală, în București, unde ajunge ziarist la cotidianul Ziua. Convins că menirea unui ziarist este de a spune adevărul, Paul Ștefan (alter-ego al lui Preda) face eforturi susținute de a rămâne el însuși, dincolo de presiunile istorice. Întruchipând ziaristul onest - înțelegem că istoria se manifestă aberant.

ca un delir al luptei pentru putere - în roman sunt incluse numeroase știri din viața politică a vremii, care îi conferă un caracter de cronică. Sunt conturate mari personalități ale epocii: Antonescu, Hitler, Stalin (ultimul, într-un capitol special din ultima parte a cărții, cap. 11), Autorul meditează pe marginea evenimentelor, a unor momente decisive pentru destinul României, încercând să descifreze sensul, conexiunile și rațiunea celor petrecute, cu gravitate și sobrietate. Sunt înregistrate formulări memorabile, unele cu caracter aforistic, care definesc o situație sau, spre exemplu, profilul conducătorului militar, de excepție, al generalului Antonescu: "Puterea nu e un obiect, pe care pui mâna și-l bagi în buzunar, ea aparține națiunii și trebuie s-o faci în numele ei și al unui ideal de cinste și dreptate... Altfel unde ajungi?".

La acestea se adaugă, mai în tot locul, reflecțiile prozatorului pe marginea celor relatate:

"Pentru noi și în general totdeauna pentru urmași rămâne o perpetuă enigmă faptul că fiecare oră cheamă pe scenă omul ei, care adesea e menit unul tragic, chiar dacă lupta lui în timpul acelei ore este dusă și pentru a micșora răul timpului istoric.

De ce vine acel om pe scenă, când nenumărate îi spun că ar trebui să se ferească?".

Personalitatea generalului, complexă și controversată, capătă relief tragic pe fundalul evenimentelor necruțătoare, scriitorul aducând în discuție noțiuni grave ca: demnitate națională, responsabilitate, putere, conștiință, cultură, civilizație ș.a."²⁵

Structurat în cinci părți, scris cu intenția de a completa ciclul Moromeților, Delirul ne poartă în Partea întâi din nou în universul moromețian: satul, familia și destinul ei. Primele episoade ale romanului narează întâmplări dramatice petrecute în Siliștea-Gumești: înmormântarea lui Dumitru lui Nae, ucis de rebelii legionari ai satului. Cei trei fii ai lui Moromete (Achim, Nilă și Paraschiv) au părăsit satul și se află la București, îi reîntâlnim pe locan,

Marmoroșblanc, Cocoșilă, Țugurlan și Ilie Moromete. Apoi derularea epică se mută în Capitală, în vârtoarea evenimentelor politice ale timpului, în sferele înalte ale puterii și ale lumii "bune"¹ a Bucureștiului. Asistăm la nunta lui Aehim, dar și la a prințesei Ileana Ghica, devenită Sturza, împreună eu Ștefan și Luchi (simetrie compozițională, „roman al vieților paralele” - cum observa Cornel Ungureanu). Partea a cincea, și ultima, a cărții semnaleză evenimentele de șoc - atacarea Rusiei sovietice de către Hitler și implicațiile sale, frontul românesc până la căderea Odessei (Ștefan ajunge corespondent de front al ziarului), confrunarea dintre Antonescu și legionari.

Și în această carte. Marin Preda se dovedește un spirit lucid, obsedat de adevăr, pentru că, în concepția sa, scriitorul trebuie "să scrie exact ce poate să scrie, iar ceea ce scrie, să fie adevărat, să aibă viață, cititorii să creadă că totul a fost real"¹ 16.

Cel mai iubit dintre pământeni este ultimul roman al iui Marin Preda, apărut spre sfârșitul lui februarie 1980, în trei volume.

Titlul romanului este ironic, fiindcă subiectul dezvăluie o existență alcătuită dintr-o suită de eșecuri. Este o operă complexă, cu numeroase personaje, cu un erou-intelectual aliat mereu în situații-limită (devenit - din asistent universitar - deținut politic, strungar, contabil, acuzat de crimă, profesor secundar). Cel mai iubit dintre pământeni este o mare proză realistă, evocare social-politică și reflecție asupra perioadei 1940-1960, un roman despre iubire și despre adevăr, principii supreme în existența omului" .27

Delirul și Cel mai iubit dintre pământeni sunt opere complementare, urmărind același moment de alienare a istoriei - dictatura - raportat la individualitate (în ipostaza de conducător care impune un sens istoriei - Delirul; de membru al colectivității care trăiește sensul străin al istoriei - Cel mai iubit dintre pământeni); ele sunt cele mai semnificative romane ale lui Marin Preda pentru reliefaarea logicii absurdului" .28

²⁶ Preda, M. Viața ca o pradă. Rd.a II-a. - București: Editura Cartea Românească, 1979. p. 30.

²⁷ Popescu. M.. op.cit., p.35.

²⁸ Vlădescu. Andreea. M. Preda sau Triumful conștiinței (Eseuri). - București: Cartea Românească, 1991. p. 50.

Creația lui Marin Preda acoperă epic istoria românească de la cel dintâi război mondial până spre sfârșitul anilor '70. În Marele singuratic, Intrusul, Moromeții II, Delirul, Cel mai iubit dintre pământeni apar teme și motive fundamentale ale operei lui Marin Preda, în jurul cărora se construiește epicul și reflecția lui: viața și moartea (moartea lui Ilie Moromete, morții mamei lui Victor Petrini, prezent în jurnalul său, moartea lui Dumitru lui Nae din Delirul), familia, țărănimea și drama ei istorică, relația individului cu istoria, dragostea, comunicarea umană și înstrăinarea în individualitatea ei, adevărul și demnitatea, creația și demnitatea scrisului, problemele culturii care dau sens vieții umane.

§ 2. „Moromeții sau semnele unei culturi în destrămare

Semne ale viitoarelor conflicte ce vor zgudui puternic familia lui Moromete se adunau mocnind, ascunse în sufletul membrilor săi. Catrina îi crescuse de mici, cu greu, pe cei trei băieți ai lui Moromete, care încep s-o urască. Paraschiv are o ură "cuibărită" în el de pe vremea când mama lui bună murise. Nemulțumirile sunt alimentate permanent, de când copiii erau mici, de către sora cea mare a lui Moromete, Măria, zisă Guica, nemulțumită de căsătoria lui Moromete, "una din ipostazele fascinante ale feminității malefice prediene"²⁹. Măria Moromete, care ar fi vrut să îngrijească ea de gospodăria și de copiii fratelui său, începe să ridice pretenții asupra locuinței părintești și a locului din spatele casei, pe care l-ar fi dăruit unuia dintre nepoți, zicea, dacă ar fi stat cu ea. La dușmănia băieților împotriva Catrinei se mai adaugă aceea a lui Tudor Bălosu și a fiului său, Victor, vecinii lui Moromete, care pândeau tot locul din spatele casei, și a altei rude a lui Moromete, vărul său, Parizianul. Băieții sunt din zi în zi mai îndârjiți împotriva Catrinei și a fetelor ei care-si făceau "țoale", erau "vesele și vioaie", spre deosebire de Paraschiv și Achim care "parcă erau bolnavi".

²⁹Tot acolo.

Conflictele intime din sânul familiei continuă și iau amploare, profilându-se și unul între părinți (Moromete-Catrina). Date fiind ura ce mocnea în sufletele băieților și vorbele rele răspândite în sat despre ea de Guica, Catrina își revendică acum, tot mai insistent, un pogon de pământ vândut din lotul ei, în timpul foametei, după război, pentru salvarea copiilor, Moromete promițându-i atunci că-i va trece casa pe numele ei. Dar Ilie nu s-a ținut de cuvânt, ba dimpotrivă, începuse să glumească pe socoteala ei. Ca văduvă de război, Catrina primise un lot de opt pogoane de pământ, din care mai avea acum șapte. Cu un total de paisprezece pogoane, familia era destul de înstărită, prețul era ridicat, recolta era bună și oamenii făceau comerț de cereale la munte. Băieții, din ce în ce mai nemulțumiți că "tatăl lor nu face nimic, că stă toată ziua", că îi batjocorește, pe când pe cele două fete "le lasă să se pricopsească", că alții, ca "alde" Bălosu câștigă bani "frumoși", presează pe Moromete să plece și el la munte cu cereale, la drum care pentru Moromete - tatăl înseamnă o aventură, un alt prilej de contemplare și de reflecție asupra lumii ca spectacol: "Descopereau toți, Cocoșilă, mama, fetele - până și cei trei - că tatăl lor avea ciudatul dar de a vedea lucrurile care lor le scăpau, pe care ei nu le vedeau". Este un detaliu foarte important.

Îndemnați de Guica (ga Măria), feciorii plănuiesc plecarea lui Achim cu oile la București. Ideea este acceptată și de Ilie Moromete. Datoriile la bancă, plata foncierei îl sufocă din ce în ce mai mult pe țăran. Sunt primele semne ale culturii țărănești amenințate de istoria care „nu mai are răbdare”.

Primul semn al unor vremuri grele pentru viitorul familiei lui Moromete a fost tăierea salcâmului cu coroana lui stufoasă, ce străjuia măreț, din înălțimea lui, partea aceea a satului, fapt căruia scriitorul îi acordă semnificații simbolice deosebite" . 30

Acest salcâm doborât era singura întâmplare din ceea ce scrisesem la douăzeci de ani care avea legătură adâncă, neștearsă, cu familia mea. (...) Salcâmul era însă un cod care nu trebuia divulgat", va sublinia mai târziu

autorul, relevând importanța scenei trăite, căreia îi va atribui, în roman, rol esențial pe plan simbolic.³¹

Vinderea salcâmului este primul semn al declinului familiei lui Moromete, al zdruncinării din temelii a pilonilor pe care se întemeia existența sa: familia și pământul, vechea civilizație țărăneasă.

Destrămarea armoniei interioare a personajului este indisolubil legată de imaginea dezechilibrului cosmic prin tăierea salcâmului. De acum începe declinul, destrămarea culturii populare.

Scena (Partea întâi - cap. XII) este dramatică, plină de grandoare, pregătită atent și motivată prin monologul interior al lui Moromete. Ca și altă dată, de dimineață, când zorile "se albeau" și un cocoș cânta "prelung și insistent", Moromete "se dezlipi de uluci și o luă spre spatele casei. Se opri printre firele înalte de porumb și rămase câțva timp între ele liniștit și recules". Grijile obsedante transpar din gândurile și socotelile pe care și le face: "Domnule, ce discută ei în parlament?! (...) Ce înseamnă situația asta? se supără el. Păi dumneata nu-ți dai seama că toată omenirea stă CU ochii pe tine să vadă ce faci?!!(.;.) «Cât a fost anul trecut dublul de grâu?!» se informă. Apoi își porunci: Ei, ia înmulțește două sute de duble cu cincizeci... Scapi de daravelă? Cinci mii ar fi rata la bancă, plus dobânda, plus fonciirea pe doi ani. Nu mai rămâne nimic, dar în fine!... «Faci tu ceva la București?» întrebă apoi pe cineva din gând. «Bine. Dacă zici tu, zic și eu ca tine, dar bagă de seamă!» încheie el amenințător și se sculă hotărât de pe tălpici".

Doborârea salcâmului se desfășoară pe fondul grav al bocetului ce venea dinspre cimitir și "răzbătea acum prin salcâmi atât de aproape încât se părea că bocetele ies chiar din pământ", sugerând parcă o durere universală, în care se cuprinde om și natură, amintind de corul antic.

Asemeni unei ființe care vrea să trăiască, salcâmul se împotrivește. Scena e privită de sus, detaliile se adună eu grijă, gradual. motivând împotrivirea.

³¹ Preda. M. Viața ta o pradă, Ed, aIIa. - București: Editura Cartea Românească. 1979. p 61.

"Trântirea" salcâmului, cum zice Moromete, se împlinește ca un ritual, toate mișcările eroului sunt urmărite cu atenție: "începu să dea ocol salcâmului, căutând un anumit loc unde să înceapă a-l lovi. O clipă el mai rămase gânditor, apoi deodată ridică securea și-o înfipse cu putere în coaja copacului. Din gât îi ieși un icnet adânc și lovitura țâșni de la rădăcina copacului, se lovi de uluci și se întoarse îndărăt, făcând să răsunе viroaga. (...) Amândoi începură apoi să lovească tăcuți și nu se opriră decât după un timp îndelungat. În amândouă părțile făcuseră în salcâm câte o tăietură adâncă și albă. Începură să izbească din nou și așchiile săreau acum, mai mărunte, uneori zbârnâind în aer. În curând ele înconjurară locul într-o roată înălbită".

Cuvintele sunt expresive, dau relief măreției simbolice: a salcâmului, și apoi efectele tăierii, cu grijă dozate, subliniind tăcerea de sfârșit de lume: din înălțimea lui, salcâmul se clătina, se împotrivi, bălăbănindu-se câteva clipe ca și când n-ar fi vrut să părăsească cerul, apoi deodată porni spre pământ, strivind liniștea dimineții ca o vijelie; se prăbuși și îmbrățișa grădina, câinii de prin împrejurimi începură să latre. După aceea se făcu tăcere.

Este clipa redeșteptării naturii, într-o dimineață de primăvară. Fapta împlinită se dovedește dramatică: "Câtva timp cei doi rămăseseră încremeniți uitându-se la salcâmul doborât, neștiind parcă ce mai aveau de făcut".

Scriitorul subliniază importanța deosebită a salcâmului frânt: acesta făcea parte din viața familiei Moromete, a naturii, a satului: "Toată lumea cunoștea acest salcâm. Copiii se urcau în el în fiecă primăvară și-i mâncau florile, iar în timpul iernii jucau mija, alegându-l ca loc de întâlnire, în timpul iernii, dându-sc cu săniuța, copiii alunecau și îmbrățișau tulpina salcâmului, lipindu-și obrații înfierbântați de scoarța lui neagră și zgronțuroasă".

Observăm expresivitatea verbelor, folosirea perfectului simplu prin care se actualizează acțiunea. Umorul și ironia lui Moromete, prea supărat pentru a fi malițios, de astă dată, sunt amare. La întrebarea lui Nilă de ce taie salcâmul, Moromete îi răspunde: "Așa, ca să se mire proștii {...}. Vrei să știi în ce fel să se mire proștii? Să se uite și să se mire până li s-o apleca".

Salcâmul, semn al stabilității și al trăinicieii, martor și păstrător atâtor tainice manifestări ale vieții țărănești nescrise, prin moartea lui devine un simbol. El anunță începutul sfârșitului - prăbușirea satului și a familiei lui Moromete, moartea lui devenind o adevărată dramă care marchează începutul eșecurilor și risipirea iluziilor lui Moromete: "grădina, caii, Moromete însuși, arătau bicisnici".

Astfel, lumea Moromeților se desacralizează. Arborele - sacru - pare a fi acel axis mundi care veghează la organizarea lumii, a microcosmosului rural și familial, făcând legătura între sacru și profan. Odată distrus, haosul se instalează treptat, fiindcă, mânat de necesități, Moromete a renunțat (nu de bună voie, totuși!) la libertatea lui. Și-o va pierde în curând definitiv.³³

În ciuda drumurilor făcute la munte, a doborârii salcâmului, Moromete e tot mai îngrijorat: "Ce facem cu fonciirea, că vine ăla (Jupuitu) peste o săptămână și nu ne mai iartă". Achim și Nilă sunt din ce în ce mai înverșunați împotriva tatălui și a Catrinei, a fetelor, o împotrivire surdă se strânge în sufletul lor până la dușmănie. Dacă în primele pagini ale cărții, întorși de la câmp, se strâng toți în jurul mesei, fără semne adânci ale neînțelegerii mocnite și ale risipirii familiei (doar sugerate prin atitudinea ostilă a lui Paraschiv), în finalul romanului asistăm la fuga băieților (Paraschiv și Nilă) cu caii la București (semn nu numai ai disoluției familiei, ci și al începutului deruralizării satului prin atragerea la viața orașului a tineretului, în special).

Înțelegând că Achim nu va trimite nici un ban (din oile vândute la București). Moromete ia hotărâri rapide și decisive (deci este în stare de acțiune): bătău la poarta lui Bălosu și-i vându o parte din pământ, precum și locul din spatele casei. Cu banii obținuți cumpără doi cai, plăti "fonciirea" și datoriile la bancă și lui Aristide, taxele de internat pentru Niculae. Și scriitorul precizează: "rămânând ca necunoscută soluția acestor probleme pentru viitor: din nou rata la bancă, din nou fonciirea, din nou Niculae". Eforturile și iluziile lui Moromete de a păstra intacte loturile de pământ, liniștea sa netulburată,

³³ Popescu, M. Marin Preda, comentarii - București: Editura Recif, 1995 p-77.

independența proprie sunt profund periclitate. Supraviețuirea se dovedește o iluzie, satul este silit să intre în angrenajul unei istorii străine și absurde: "Moromete era unul dintre aceia care mai credea că lumea era așa cum și-o închipuise el". fiindcă acum istoria le "intra în ogradă".

Alte destine, conturate prin câteva episoade epice semnificative care vorbesc de viața satului, curg paralel, nu se întrepătrund cu destinul lui Moromete. Astfel, fuga Polinei cu Birică, cearta cu tatăl ei capătă proporții epice și devine dramatică; Polina îl silește pe Birică să secere grâul de pe pământul ce trebuia să fie partea ei de zestre, ceea ce dezlănțuie bătaia, pe câmp, a lui Birică cu tatăl ei și cu Victor, fratele Polinei. Focul ce-l pune Polina casei părintești. înverșunarea ei împotriva tatălui care n-a primit-o acasă cu băiatul sărac pe care-l iubea, tăcerea mamei, supusă bărbatului, neavând nici un cuvânt în casă constituie elemente de viață autentică țărănească.

Cearța Anghelinei cu Vasile Boțoghină din pricina hotărârii acestuia de a vinde o bucată de pământ pentru a se duce la sanatoriu e prezentată obiectiv, într-o scenă devenită comică prin savoarea limbajului și prin mișcarea scenică, caracteristică și ea tipului de cultură populară, menită să-i mențină pe eroii-țărani în istorie, dar care până la urmă s-a destrămat.

Țugurlan, cel care făcuse șapte copii în treisprezece ani și în fiecare an punea la stâlpul porții câte o cruce "nouă, proaspătă", îi va bate pe fiul primarului, apoi pe șeful de post și ajunge la închisoare. Achim va duce caii în ovăzul moșiei, un ovăz „înalt, bogat în spice și des ca o perie", ca să mănânce pe îndestulate, și va fi prins de pândar, pe care-l va bate crunt și-l lasă lungit (pentru a se învăța minte să nu se mai atingă de el) ș.a.

Prin opozițiile Moromete - Guica, Bălosu, Boțoghină, Polina și Birică - Bălosu se relevă contradicția fundamentală dintre satul real, al epocii respective, cu schimbările lui și universul interior al lui Moromete, apărător tenace al satului tradițional, cu un cod etic străvechi. Personajele romanului fac un scut din cultura tradițională, sperând să se pună la adăpost de pericolul din partea istoriei.

Inima adevărată a satului este poiana fierăriei lui Iocan,³⁴ așezată la o răspântie de uliți, locul de adunare al celor mai "deștepți" oameni din sat, unde Moromete, Cocoșilă și Dumitru al lui Nae citesc ziarul și comentează politica ironic și cu umor, cu scânteia inteligenței, dându-le iluzia libertății și a demnității lor. Capitolele XVIII, XIX, XX și XXI (volumul 1, Partea întâi) înfățișează sărbătoarea duminicală din poiană. În primele rânduri este prezent Moromete, care pleacă spre fierărie să dea zimți celor două seceri stricate, duminică dimineața (de fapt, un pretext spre a merge la adunarea duminicală). Drumul lui Moromete este întrerupt prin digresiunea în care sunt prezentate elemente din biografia lui Iocan (stil indirect liber).

Adunările cele mai zgomotoase aveau loc mai ales duminică dimineața, dar dacă de la ele lipseau Moromete și Cocoșilă, nu aveau farmec. Oamenii veneau aici să afle vești, să schimbe păreri, pentru plăcerea sufletului, colocviile duminicale constituind un eveniment aproape mitic, așa cum aveau ele loc din timpuri îndepărtate.

Aici totul se desfășoară după un ceremonial, începând cu drumul lui Moromete, descris cu amănunte revelatoare: era prea dimineată, nu se auzea "piuitul cunoscut al nicovalelor; Moromete mergea încet pe lângă garduri, cu secerile pe umăr și se oprea de la o podișcă la alta". Se întâlnește cu Dumitru lui Nae, "unul dintre cei cu care Moromete sta de vorbă ceasuri întregi, un prieten mai tânăr". Acesta mergea înainte, legănându-se, iar Moromete în urma lui cu secerile pe umăr și cu mâinile în buzunare". Apropiindu-se de fierărie, Moromete fu întâmpinat de departe cu exclamații, semn că era așteptat cu nerăbdare și plăcere. El este protagonistul adunării. Simultaneitatea dintre timpurile verbale este realizată acum prin predominarea stilului direct. Privirea scriitorului se mută apoi spre locul poienei, înregistrând imaginea globală: "Iocan abia deschisese și poiana era plină. Unii stăteau în picioare, alții pe niște butuci vechi, aduși acolo cine știe de când și tociți de ședere, toți gălăgioși și parcă nerăbdători" - ne spune scriitorul, conturându-ne astfel atmosfera,

Ceremonialul duminical din poiana lui Iocan este ilustrat și prin îmbrăcămintea celor prezenți, care arată a sărbătoare, dar cel mai sigur semn că erau "gătiți" în mod special erau fețele lor rase proaspăt. Oamenii sosesc pe rând. Moromete, conștient de autoritatea sa morală, "nu-i luă în seama, nu se grăbi să se ducă la ei. Se opri din nou pe podișcă, îl părăsi pe Dumitru lui Nae și intră în curtea cuiva. Abia peste o jumătate de ceas ieși de acolo. Era ras proaspăt".

Salutul este și el un moment al acestui ritual: Cocoșilă se apropie mai mult și duse mâna la pălărie, dând bună dimineța "cu demnitate".

Felul în care oamenii se grupează ori stau sugerează o anumită ierarhie știută și recunoscută în mod tacit, putând indica firea omului - așa de pildă, Constantin Vasilescu era "unul din aceia care la adunări stătea pe margine, avea obiceiul să stea uneori, și să facă din pământ fel de fel de figuri pe-care le da apoi copiilor..." - sau importanța pe care o ocupă în grup. Ion al lui Minai nu este băgat în seamă când încearcă să spună ceva, având pe chip "o veselie prostească, pe care n-o înțelegea nimeni" s.a. Poiana lui Iocan este locul unde au loc dezbateri ideatice, scenă fără precedent în universul romanului românesc de inspirație rurală (Ion Bălu). Momentul lecturii ziarului relevă semnificația întâlnirilor din poiană: interesul și plăcerea oamenilor de a intra în altă lume, a politicii, ca o formă de evadare în ficțiunea unei alte vieți, o joacă de oameni mari - poiana lui Iocan fiind "unicul lor parlament" .

Discuțiile au loc pe marginea articolelor din ziarul Dimineța despre dezbaterile parlamentare, despre luptele din Spania, ori referitor la probleme cotidiene ale unor consăteni. Dialogul se desfășoară după un cod intern de distribuire a rolurilor, în care Moromete este purtătorul de dialog, mai ales cu Cocoșilă sau Iocan, iar Dumitru lui Nae este actorul care angajează discuția (provocatorul).

Marin Preda are o viziune scenică asupra celor înfățișate, urmărește atent și înregistrează totul: mișcarea, intonația (dă adâncime cuvintelor, răstoarnă

sensuri), pauzele, efectele rostirii (comic-ironic, batjocoritor), pronunțarea specială a unor cuvinte (mai ales neologismele), Moromete dovădindu-se un actor care trăiește voluptatea cuvântului. El stăpânește o adevărată strategie a lecturii, urmărind efectele: citea întâi în gând. apoi deodată, cu un „glas schimbat și necunoscut, parcă ar fi ținut el un discurs celorlalți", având în glas „niște grosimi și subțirimi ciudate, cu opriri care scormoneau înțelesurile nemărturisite sau încheieri definitive care trebuiau să zdrobească de convingere pe cei care ascultau".

Moromete mimează dezbaterile din parlament (umorul parodie), citind cu tăceri și pauze semnificative; încercând să înțeleagă, întâi percepe conținutul pentru sine, dându-i o semnificație proprie. Totul se raportează și se interpretează prin universul cunoscut, concret, al satului - de aici rezultă, pe de o parte, grotescul și absurdul în interpretarea dată celor citite, dar și un anumit echilibru și o seninătate a eroului care adaptează totul la realitatea cotidiană, concretă a satului. Citind discursul domnului V. Madgearu, sau discursul regelui, comentariul făcut de Moromete amintește de cele din comediile lui Caragiale, dar nu numai, este și un mod de receptare poetic, bazat pe jocul cu multiple sensuri ale cuvântului, căutând parcă înadins coliziunea paronimică, omonimică, plurisemantică. Moromete îi vrăjește pe toți prin jocul nuanțării falsificate.

El interpretează și explică realitatea, dar și construiește o nouă realitate, senină, echilibrată, liniștitoare și savuroasă.

Lectura ziarului, discuțiile, totul înseamnă pentru el un spectacol superior, o competiție spirituală (de aici afinitatea cu Cicoșilă, Tugurlan, Dumitru lui Nae), în care sunt nelipsite umorul și ironia, vorbele cu miez, poanta anecdotică, înșușiri fundamentale ale culturii de tip popular, folcloric.

Uneori, tâlcul este atât de subtil, încât nu e la îndemâna oricui să-l priceapă rapid: „Nu-l văzuse pe Udubească, zise Moromete cu un glas din care nimeni n-ar fi putut ghici că nu l-a văzut din pricină că omul nu se distingea prin nimic ca să fie auzit".

Cuvinte și expresii pretențioase (neologisme) sunt ironizate de Moromete: Bălosu "cică asta devine după facultăți", sintagmă preluată imediat de Dumitru lui Nae și rostită ca să audă Victor Bălosu care trecea pe drum, ceea ce a stârnit mânia acestuia; Năstase al lui Besenac „a refuzat” să se însoare cu Mizdra ș.a. Cocoșilă îl incită pe Moromete zicând că Iorga "degeaba" are doi creieri; despre Gheorghe Brătianu, Moromete zice că e "deștept, dar e oț", ș.a. Vocile și opiniile se întretaie pe un fond de veselie generală, ilustrând vitalitatea țărănească.

Discuțiile devin aprinse, se învâlmășesc în glasuri și nu se mai înțelege nimic (cine a votat legea conversiunii - țărăniștii sau liberalii). Intervenția lui Țugurlan care, certându-se cu Cocoșilă, strică adunarea, cu "o privire neagră", bătându-și joc cumplit de discuția lor de mai înainte, încercând să imite exclamațiile admirative ale lui Moromete când citise dezbaterile. "Scuipă îngreșat și furios", Moromete intervine, sintetizând cu o logică impecabilă: "Trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan: că numai cine are lot poate să facă politică, alta că din pricina lui Cocoșilă a rămas Ion al lui Minai fără pământ, și a treia că nu suntem mai deștepți decât Ion al lui Minai, nu e așa, Țugurlane?". Iar Cocoșilă începu să-l înjure pe Țugurlan "îndelung și minuțios, așa cum avea obiceiul, prostindu-l și dăscăindu-l că vine între oameni și nu știe să se poarte". Nimeni nu înțelege "ieșirea" lui Țugurlan, dar intenția autorului a fost de a ne oferi adunarea de la fierărie "în stare de criză". Timpul începea să nu mai aibă răbdare. Își începuse lucrarea erodând și bulversând universul moromețian, caracterizat prin echilibru, stabilitate și încredere în cultură.

Poate că nici o altă împrejurare nu definește mai bine spiritul lui Ilie Moromete, ca întâlnirea lui cu Țugurlan la fierăria lui Iocan, una din scenele-cheie ale cărții, în care Moromete își dezvăluie structura intelectuală (seninătatea și stăpânirea de sine în momente tensionate, limpezimea gândirii). Ilie caută un sens vorbelor mânioase ale lui Țugurlan. Și în discuțiile politice, el așază pe primul plan raționamentul. Viziunea lui asupra desfășurării lucrurilor, modul participării sale la discuție sunt ale unui gânditor, apropiindu-se astfel, din această perspectivă, de eroii lui Camil Petrescu, în poiana fierăriei lui Iocan

răsună singular și pătrunzător vocea intelectului și a rațiunii populare.

Strigătul lincăi care-l cheamă imperativ îl readuce pe Moromete la realitatea cotidiană, el bănuind că acasă îl aștepta agentul fiscal. Se destramă astfel vraja din poiană, ceea ce semnifică destrămarea visului despre supraviețuirea omului tradițional prin cultura lui străbună.

În urmă rămâne statueta de lut a lui Moromete, veghind acest topos, semnificativ pentru iluzia de libertate pe care o dă unor oameni mândri că pot să-și exprime opiniile, pot participa la spectacolul lumii, pot să descopere tatonând (cu efecte hazlii, adesea) adevărul.

„Dacă pentru Moromete viața în spirit este dimensiunea firească a structurii sale contemplative, iar Tugurlan și Cocoșilă apelează la ea din revoltă față de o realitate ostilă și din neputința acțiunii singulare, Din Vasilescu trăiește realitatea într-un mod specific. La el «bucuria ciudată» este cea a observației, nu a contemplației". Imaginea capului de humă al lui Moromete rămâne "principala metaforă a romanului, simbol pentru drumul lui Moromete de la iluzie la realitate", remarcă Andreea Vlădescu.³⁷

Deși sunt diferiți, eroii lui M.Preda simbolizează aceeași realitate: drama unei mentalități și culturi în degradare.

Prin reconstituirea codului vieții țărănești, Marin Preda se apropie de Rebreanu. Scriitorul descrie centrul satului sau Devale, cum i se spunea, deoarece comuna semăna cu o albie și orice uliță "pornea la vale" spre fundul acestei albie. "Centrul" adună notabilitățile satului: casa lui Aristide, primarul, care avea cârciumă, moară cu valțuri și presă de ulei; clădirea cea mai impunătoare a comunei era banca populară, clădită în 1931, dar aceasta dăduse faliment imediat ce apăruse legea conversiunii: casa parohială, conacul fostei moșii cu numeroase dependențe, la care jinduia Aristide, biserica, școala primară, casa notarului, a învățătorului Toderici, primăria, magazinul comercial, fierăria lui Iocan așezată la o răspântie de uliți. Satul este înfățișat, după cum observăm, cu toate categoriile sale sociale, notabilități și țărani - (diferențiați

³⁷ Vlădescu. A. Op.cit.

economic), cu relațiile dintre țărani, membri ai unei colectivități închise, cu perspectiva raporturilor dintre țărani și autorități, între învățători, între sat și oraș, într-un plan mai amplu, între culturi diferite.

Autorul istorisește lucrurile calm, în ritmul indiferent al curgerii timpului, "foarte răbdător" atunci cu oamenii, urmărind aspecte stereotipe ale vieții tradiționale. Capitolele «cărții urmăresc "șirul muncilor agricole de la începutul verii, când familia Moromete isprăvea de sapă, până noaptea târziu, după seceriș, după treieriș, după măcinatul grânelor de moară și încheierea socotelilor anuale".

Aspectele din viața colectivității satului tradițional se constituie într-o adevărată monografie a satului românesc, arhetipuri mitice sunt prezente atât în primul volum, cât și în cel de-al doilea: călușarii joacă în bătătura casei lui Bălosu; călușul ținea trei zile de Rusalii, toți "aveau clopoțel la picioare, la ciomege și la fes, betelii și caftane roșii"; adălmașul pe care-l bea Moromete cu vecinul său, Bălosu. după vânzarea salcâmului, parastasul, spălatul picioarelor de Rusalii (vol. II); secerișul cu regulile lui; cina tradițională, cu masa joasă, rotundă, cu scăunele cât palma; corvoada premilităriei: episodul sosirii lui Vasile Boțoghină la spitalul din Ulupu - o zi de consultație la medicul de plasă; scene din cancelaria școlii, intelectualitatea rurală, ceremonia sfârșitului de an școlar, cum trebuie să se poarte o nevastă; paginile care vorbesc despre moartea lui Moromete - "tot ce s-a scris mai mișcător pe această temă gravă în literatura română" 38 ; islazul, cu viața lui, unde se întâlnesc copii și flăcăi cu cai și cu turme de oi aduse la păscut, loc al înfruntărilor violente, unde se joacă bobicul și se mănâncă porumb copt, "un domeniu al adolescenței, un spațiu de expansiune al acesteia",

O mare sensibilitate, un ochi atent și pătrunzător înregistrează notații legate de vietățile satului, de peisaj: păpădii care "dormeau cu măciuliile închise" sau "înfloriseră și străluceau galben în iarba înaltă"; despre cârâitul "ciudat" al găinilor urcate pe crăcile pomilor, despre bâzâitul țânțarilor prin

vârfurile salcânilor, despre sforăitul cailor, despre câinele "supărat și fleșcăit de ploaie care se piti sub strașina mică a grajdului", câmpia în zori de zi, trezirea satului ș.a. Toate se înscriu în câmpul de interes al unei vieți spirituale adânci, milenare, cuprinse într-o existență cotidiană, alcătuind un cod al vieții țărănești. Naratorul omniscient este în centrul acestei lumi. 39

Unul dintre cele mai ilustrative episoade care asigură o compoziție solidă, o simetrie arhitectonică (pe lângă cele menționate: cina, prispă, stănoaga, poiana lui locan) este și «secerișul, unul din momentele cele mai înalte ale operei lui Marin Preda, "spațiul simbolic în care se afirmă cotidianul rural al anului 1937, cântul final al epocii rurale". 40

Capitolul 1 din Partea a treia (vol. I) începe cu o observație sensibilă, frizând paradoxul; tocmai când se revarsă "dogoarea neconținută și grea a zilei de vară", tocmai în această vreme, când "dobitoacele scurmă țărâna căutând răcoare, ori aleargă bezmetice după umbră, viața oamenilor iese afară din sat și se mută cu totul sub soarele năprasnic al câmpiei".

Scriitorul înfățișează obiectiv o realitate arhetipală (mișcările, gesturile, pregătirea și plecarea la câmp se integrează unui ritual).

Trezirea așezării dimineața, când satul răsună încă de cântecul cocoșilor; înregistrarea și acumularea de detalii ale existenței familiei țărănești: ritualul plecării, în care bărbatul are rolul principal, el este atent la toate și controlează totul, în timp ce femeia nu mai prididește cu treburile, până la notațiile despre animale ce așteaptă liniștite momentul plecării, caii cu „buzele în jos”, "chiar se întâmplă ca unul din ei să ofteze adânc".

Viața la sat e dură și pentru copii - cel de 5-6 ani, dormind în așternutul de pe prispă, este luat de tată, neînduplecat la rugămințile mamei: are nevoie de el la câmp, "să pună poloage pe legături", să aibă grijă de cai și să învețe să secere.

Secerișul e trăit de întregul sat la fel, ceremonial mitic, specific colectivității arhaice, deci aparține tradiției. Gesturile ce-1 premerg sunt tipice:

³⁹ Cristea, V. Analize literare. - București: Editura Cartea Românească. 1977. p. 380

⁴⁰ Ungureanu C. Cucerirea tradiției. – București Cartea Românească, 1985:

căruța se unge cu păcură, lucrul cel mai important: se scot caii din grajd și se înhamă; se pune mâncarea pentru câmp, apoi se urcă în căruță, care așteaptă "cu oiștea spre drum": tatăl, ca șef al familiei, este anunțat: "gata tată! Hai, toată lumea^f la căruță"; deschiderea porții se face cu repeziciune, bătătura "curge" spre șosea, căruia pornește "zdroncănind rău" peste podișca de lemn, șoseaua pătrunde prin golul căscat.

Ca-ntr-o procesiune, căruțele ies din sat "prin toate părțile lui", cu mult înainte de răsăritul soarelui, iar casele "rămân goale de viață și drumul e pustiu și tăcerea și căldura domnesc."

Momentele zilei sunt surprinse în succesiunea lor: era încă noapte, se auzi în depărtare "un pâlپâit de aripi și un cocoș dădu un semnal lung și insistent"; cerul începea "să se albăstrească pe o jumătate din el, în timp ce cealaltă dormea încă în negură groasă"; soarele începea să răsară, câmpia se limpezește de "spuma argintie a aburilor de rouă". Pe marginea drumurilor se văd florile albastre de cicoare; vântul ușor al dimineții "face cu grâul valuri asemănătoare mării", ciocârliia "țâșnește" din lan spre cerul boltit și albastru, pitpalacul și barza, ierburile înțesate cu scaieți pe marginea drumurilor,,.

Oamenii trăiesc bucuria vieții câmpenești cu tot ce-i aparține: animale, păsări, flori, soare etc; se aude. În tăcerea imensei câmpii, cum "un mânz nechează pe undeva departe și i se răspunde numaidecât cu îngrijorare; mânzul rămas în urmă aleargă voinicește cu coama lui mică înfoiată"; nimic nu-i scapă scriitorului: mânzul "bate pe loc și zvârle din copitele lui mici cât pumnul de copil".

Secerișul își are regulile lui, ca și plecarea de acasă; momentul începerii seceratului întârzie: stau în fața locului și se uită peste întinderea lui, se întorc spre soare, învârtesc secerile în mâini, copiii se ceartă pe seceri ș.a. În acest moment de așteptare, cel mai harnic dintre copii va măsura cu pasul "stanțiile", părțile de loc pe care va trebui să le ducă fiecare la capăt; tatăl leagă snopii și-i așază în clăi; "cel mai vrednic dintre copii începe să taie spicele și să arunce mănunchiurile în urmă, - e semnul că secerișul a început".

Întinderile mari, nesfârșite ale câmpiei sunt spațiul propice firii lui Moromete, de aceea el "n-avea de ce să nu fie ca totdeauna el însuși, adică nepăsător față de ceea ce se aduna în urma lui, uitând de toate și pierzându-se pe miriște în contemplații nesfârșite". Cu pași rari, calcă, calcă chibzuit, să nu se înțepe în miriște, se uită în sus, cu mâna la frunte, vorbea singur, se oprea, se apleca. "Toate traduc dinamica interioară a personajului, ca plăcere a plăcerii de a se cufunda în sine, pierzându-se în spațiul cosmic", observa Andreea Vlădescu.

În bucuria și sub influența binefăcătoare a câmpiei, omul își regăsește echilibrul, o bună dispoziție universală, cosmică îi cuprinde spiritul. Mai mult ca oricând, umorul și plăcerea comunicării se revarsă din lăuntrul lui Moromete. Cu aluzii răutăcioase bine ascunse și stăpânite (scena cu fasolea din tigaie, când, după ce s-a fript, îi dă o lecție lui Paraschiv, care era lacom, lăsându-l să se frigă și el. Moromete simulează îngrijorarea: - "Na, Paraschive, bea apă. Te-a ars rău? Eu credeam că e rece, mărturisi el naiv").

Fascinația pe care o exercită câmpul asupra omului, senzația de bine, de tihnă, bucuria liniștită ce pătrunde în toată ființa lui, în timpul secerișului, "ține parcă de o altă ordine a lucrurilor, mai fericită. Deliciile odihnei la câmp se pot rafina la Marin Preda până la beatitudine. Câmpul oferă în mai multe dați imagini ce se pot subsuma unei teme a paradisului".⁴¹

Economia verbală supravegheată, simplitatea și claritatea expresiei, lipsa detaliilor de prisos și a podoabelor stilistice; utilizarea prezentului indicativ și a reflexivului dinamic prin care se actualizează acțiunea și se precizează în timp, devenind vie, subliniază participarea intensă a autorului; prezența verbelor impersonale (reflexive - „nu se știe”), precum și a substantivului omul, oamenii (de remarcat articolul hotărât) - în prima parte „susține caracterul de ritual străvechi al secerișului, în care câmpia devine un arhetip, iar omul trăiește clipe înălțătoare de purificare și inocență prin pătrunderea în însăși intimitatea naturii.

Sunt pagini unice, memorabile în proza românească modernă”⁴².⁴¹

41 Cristea. V. Analize literare. - București; Editura Cartea Românească. 1977. p. 397,^J

42Popescu, M Marin Preda, comentarii. - București: Editura Recif. 1995, p. 88.

O pagină splendidă de descriere a naturii în prefacerea ei continuă găsim și în volumul al doilea, tot la seceriș, când mizea de ziuă. Soarele ieșea "implacabil și triumfător", cu "țâșnirea de foc a razelor lui", găsindu-i pe oameni "gata aplecați la rădăcina spicelor"... (vol. II, Partea a cincea. cap. 1).

§3. ILIE MOROMETE, SIMBOL AL CREDINȚEI ÎN VIABILITATEA CULTURII POPULARE

Moromeții este o epopee în care eroul ei duce o luptă eroică pentru a-și apăra integritatea. Vechile valori morale și spirituale țărănești sunt amenințate, destinul lui Ilie Moromete este modificat esențial și tragic, devenind destinul civilizației țărănești aflate în cumpăna vremurilor. Critica literară a subliniat că noua viziune asupra lumii rurale, modernizarea expresiei epice în Moromeții stă în primul rând în adâncimea psihologică, în meditația lucidă asupra vieții, asupra timpului, asupra istoriei. Văzut ca un roman polemic (replică la Ion al lui Rebreanu), scriitorul descoperă complicațiile necunoscute ale sufletului rural, un fel particular de a gândi al țăranului, fără dorința de îmbogățire. Criticul Mihai Ungheanu apreciază că literatura lui Marin Preda, unitatea ei artistică se definesc mult mai bine prin contrastul cu proza lui Liviu Rebreanu. Spre deosebire de Ion, care e lacom de pământ, instinctual, Ilie Moromete. rațional, vrea să-și păstreze ce are, lotul de care se leagă liniștea și echilibrul său interior, libertatea de a gândi, plăcerea vorbei și a contemplației (a cerului, a șoselei, a soarelui, a câmpiei, a oamenilor etc),

Ilie Moromete nu seamănă cu nici un alt prototip literar. Modelul de la care a plecat în conturarea personajului său a fost tatăl scriitorului, după cum mărturisește acesta: "Scriind, totdeauna am admirat ceva, o creație preexistentă, care mi-a fermecat nu numai copilăria, ci și maturitatea. Eroul preferat, Moromete, care a existat în realitate, a fost tatăl meu. Acest sentiment a rămas stabil și profund pentru toată viața".

Contingent '911 (făcuse primul Război Mondial), Ilie Moromete se alia

între "tinerețe și bătrânețe, când numai nenorociri sau bucurii mari mai pot schimba firea cuiva". Era știut că Moromete are plăcerea vorbei cum o are țăranul acestei epoci. Petrecea seri lungi cu prietenul său Cocoșilă, discutând politică sau ascultându-l pe Niculae care citea din cărți. Adunările din Poiana lui Iocan de duminică nu erau "prea reușite dacă lipseau Moromete și Cocoșilă".

Lumea lui Moromete este fierăria lui Iocan, a lui Cocoșilă și Dumitru lui Nae, a bucuriei, dar și a mâniei lui Țugurlan, locul unde este timp pentru contemplație, pentru plăcerea vorbei, deci a sufletului. Ilie Moromete manifestă o atitudine filosofică deosebită de cea sadoveniană tradițional-țăărănească. "Cunoașterii și asimilării pasive a lumii de tip sadovenian (limitată la decodarea în spiritul normelor ancestrale a cosmicului), personajul predian le opune o atitudine constructivă. În realitatea înconjurătoare el caută sensuri și stabilește relații (...). Lirismul grav în care Sadoveanu își învâluie personajul - scos de sub imperiul timpului și al spațiului, ca exponent al unor valori general -umane - contrastează puternic cu comedia tragică pe care o joacă eroul lui Preda" subliniază Andreea Vlădescu⁴³.

Plăcerea vorbei care-l stăpânea pe Moromete stârnea mânia Catrinei, care-l certa: "Ești mort după ședere și după tutun... lovi-o-ar moartea de vorbă, de care nu te mai sature!".

Pentru ca apoi știrile, gândurile și frământările Ilie să le rostească cu voce tare, retras undeva prin grădină sau prin spatele casei, să vorbească singur (slănoaga, prispa, grădina sunt spații predilecte ale sale).

Inteligența ascuțită, ironia, spiritul jucăuș cu care privește lumea dinlăuntrul său, bucuria de a vedea lumea ca spectacol, logica lui interioară individualizează personajul. El își construiește o lume a sa, interioară, pe temeiul unor valori morale tradiționale, țărănești, având o logică proprie care îi asigură echilibrul sufletesc și seninătatea. Se poate vorbi de două realități pe care le trăiește eroul: cea interioară, construită - subiectivă și cea exterioară-reală, preexistentă - obiectivă (Bălosu, Cocoșilă, Țugurlan s.a.m.d.)

Încă de la începutul romanului se observă contrastul dintre aceste două realități, automistificarea eroului, tendința lui de eludare a realului; scena dintre Ilie Moromete și vecinul său Bălosu, episodul în care Jupuitu vine să- i ceară "fonciirea", adunările din poiana lui Iocan, scena cinei ș.a.

"Suceala" firii lui Moromete, cum spunea Canina, reacțiile lui, altele decât cele obișnuite, rod al firii lui contemplative și reflexive, ironia față de alții, alcătuiesc universul său interior, personalitatea lui inconfundabilă.

Este în firea lui Moromete o anumită candoare rămasă din copilărie în străfundurile ființei sale, care se dezvăluie cu greu, pe care și-o apără față de duritatea vieții, refuzând să iasă din lumea lui. Tot amânând, el își prelungește iluzia că poate trăi în afara evenimentelor! Poate trăi numai în cadrul culturii sale.

O fină și ascuțită observație psihologică se dezvăluie în elemente exterioare (gesturi, vorbe, priviri, tăceri) în numeroase scene. Dar mai ales, fascinația pe care o exercită, forța personajului stau în cuvânt, în capacitatea de utilizare, duplicitară a acestuia: dialogul convențional cu cei din jurul său și monologul interior. Numeroase scene ilustrează mișcarea interioară a lui Moromete: cea care descrie reacția lui Moromete când a aflat că Paraschiv și Nilă "s-au înțeles" să fugă la București; scena prânzului, de la sfârșitul cărții, scena ploii ș.a. Deznădejdea, amărăciunea și neputința lui se dezlănțuie violent împotriva fiilor rebeli, dar și împotriva lui însuși. Părăsit de copii, care fug atrași de mirajul orașului, măcinat de disensiunile familiei și de vremurile nesigure, care-l asaltează, el simte că timpul îi e potrivnic și lumea a devenit o capcană.

Evenimentele se precipită, timpul se comprimă ;Birică este dat în judecată de socrul său, Aristide cere sprijinul legionarilor, Tugurlan este arestat că sărise la bătaie, Moromete este asaltat de perceptori. Toate se vor repercuta asupra ființei sale: "nu mai este văzut stând ceasuri întregi pe prispă sau la drum pe stănoagă. Nu mai răspunde cu chef de vorbă la salut. Nu mai fu auzit povestind". Deci nu mai este el, fiind într-o criză în plan moral. El rămâne neîmpăcat

cu gândul că| rosturile țărănești trebuie schimbate. Trei ani mai târziu, izbucnea cel de-al doilea Război Mondial. Romanul se încheie rotund, infirmând cele spuse la începutul său: "Timpul nu mai avea răbdare". Normele de viață la care ținea Ilie cel mai mult - autoritatea familială și integritatea ei, pământul și codul tradițional al satului – sunt zdruncinate din temelii: familia se destramă, o parte din pământ și locul din spatele casei le vinde lui Bălosu; el însuși se înstrăinează din ce în ce de ai săi, războiul bate la ușă, aducând cu sine schimbări de structură, fundamentale, în viața satului românesc tradițional. Asistăm la procesul de demitizare a eroului. Din Moromete de altădată, cunoscut de ceilalți, rămase "doar capul lui de humă arsă, făcut odată de Din Vasilescu și care acum privea însingurat de pe polița fierăriei lui Iocan la adunările care încă mai aveau loc în poiană... Personajul central al romanului traversează drama țăranului legat de rânduieșile vechi ale satului, înfrânt de o istorie ostilă, el „simbolizează lumea țărănească în valorile ei durabile”, subliniază Eugen Simion.⁴⁴

Volumul al doilea al romanului Moromeții a apărut în 1967 (mai întâi în Viața românească), după mai bine de zece ani de la primul (între timp prozatorul experimentase și alte forme epice, moderne; Risipitorii și povestirea Friguri).

Moromeții II, alcătuit din cinci părți (partea întâi - 23 de capitole, partea a doua - 20, partea a treia - 22, a patra - 12 și partea a cincea - 13 capitole), revizuit de câteva ori, constituie un tot unitar cu primul volum, cartea continuând istoria familiei Moromete și a satului după război. În centrul romanului nu se mai află de astă dată satul tradițional și nici Ilie Moromete, care rămâne neclintit în lumea lui. Scriitorul se desprinde greu de eroul său din primul volum, semnificativă fiind în acest sens întrebarea cu care începe romanul: "Cei care îl dușmăneau sau stăteau cu ochii pe el se potoliră sau uitară ca și când l-ar fi iertat sau l-ar fi disprețuit. Ce putea să însemne asta?"

Capitolele de început, apăsate estetice, explicative, cu topica voit

⁴⁴ Si mion. Eugen. Scriitori români de azi. - București: Editura Cartea Românească. 1974. p. 270.

Obstrucționată⁴⁵ pregătesc intrarea în problematica nouă a satului, profund implicat în prefaceri tragice. Văzut însă ca romanul eșecului unei familii (Cornel IJngureanu) el continuă să aibă în centrul său pe Ilie Moromete, ca exponent al vechiului sat. El nu mai domină așezarea, ca altădată, ci numai un grup restrâns de "foști, liberali" (Costache al Joachii, Nae Cismaru, Matei Dimir și Giugudel), privind schimbările satului cu ironie, cu superioritatea celui care reprezenta tradiția, dar și cu dureroasă neputință. Alături de bătrânul Moromete se conturează tot mai mult Niculae, fiul său, dar fără strălucirea și complexitatea tatălui. Prin Niculae, romancierul semnalează schimbările ce se produsese cu Ilie Moromete, intrat într-o zonă de umbră, copleșit de evenimente: "Cu tatăl său se întâmpla ceva. Nu se mai putea vorbi cu el, spuneai una și el asculta și ai fi zis că înțelegea, dar răspunsul lui venea din altă parte".

Timpul istoric trăit se pare că se repercutează asupra tuturor.⁴⁶ Aflăm, din primele pagini, că până și Guica suferise schimbări: "arăta tăcută, nu i se mai auzea deloc gura prin fața casei", muri părăsită în bordeiul ei și fu dusă la cimitir de Parizianu..

Niculae nu se mai ducea nici el la școală, deși Catrina vânduse și ea un pogon din pământul ei, totul se opri când trebuia să treacă pe al patrulea an. Moromete îi spuse că s-a terminat cu "studiile", să stea acasă și "să pună mâna pe sapă, că n-avea nici un beneficiu" de pe urma învățaturii fiului.

Ilie Moromete devenise deodată întreprinzător (de când îl oprise pe Niculae de la școală, an în care începuse și războiul), tot timpul umbla eu căruța și cu caii de la munte la baltă, cu alții mai tineri, cu săniile încărcate cu porumb, gata să plece să le vândă "în creierul Carpaților", la mocani. Se întorceau "cu porcei mici pe care îi vindeau în sat, cu șită de învelit acoperișurile și cu butoaie cu țuică. Cuvântul folosit de el acum era beneficiu, în loc de câștig".

Băieții de la București trimit acasă scrisori (cu fotografie) cu amănunte despre viața lor. Paraschiv nu mai lucra la ucebe. trecuse la setebe (se simte

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Popescu M., op.cit.. p. 92.

ironia scriitorului față de noul limbaj) și era sudor autogen. Nilă era portar la un bloc, în plin centrul Bucureștiului. Achim era singurul care reușise totuși în comerț, ținea pe Calea Colentina un "Consum alimentar".

În ultimul an, Moromete cumpărase un pogon de pământ și se spunea că mai avea bani de unul, deci se refăcuse economic. După primirea scrisorii cu fotografia, el plecă cu băiatul lui Parizianu la București și-și căută feciorii. Moromete le propune să se întoarcă acasă, pentru că "nu face să trăiești printre oameni străini care nu te cunosc de când erai mic, cum te cunosc cei din satul tău și te jucai prin țărână cu ei..."

Este ultima încercare, disperată și nereușită, a lui Moromete de a-și aduce băieții acasă, izvorâtă din dragostea lui dureroasă pentru copii, din amărăciunea provocată de casa risipită, familia, unitatea ei fiind sensul vieții sale. Fiii săi nu văzură însă, după scurta tăcere care se așternu în odaia strâmtă și mizeră în care stăteau, cum pe chipul încordat "ca de lemn" al lui Moromete "se rostogoliră broboane de sudoare". Dar la refuzul lor, cuvintele lui sunt scurte și hotărâte: „Mi-am luat mâna de pe voi. Mâna mea asupra voastră nu mai există”.

Inima lui frântă de amărăciune rămase însă mereu învăluită de o dragoste profundă pentru băieți și de o impresionantă speranță căci, spune prozatorul, "se dovedi apoi, în anii care urmară, că el păstra mereu acea ușă deschisă în urma lui, doar-doar se vor întoarce băieții lui acasă". Cei trei însă erau duși pentru totdeauna.

Dizolvarea familiei continuă prin moartea lui Nilă în lupta de la Cotul Donului (începuse războiul la granița noastră de la răsărit), anunțată de "scrisoarea neagră". Lovitura primită de către tată e semnalată simplu și grav: "Moromete rămase nemișcat în pridvor, cu hârtia în mână, paralizat parcă de mișcarea nevăzută a aripilor morții care se opriseră și deasupra casei lui".

Paraschiv va sfârși lent de o boală de piept, muncind să-și ridice o casă, numai Achim se va descurca.

Moromete se simțea acum încolțit de ceva nemilos. Aflând de planurile soțului și de discuția acestuia cu fiii săi, Catrina, îndeosebi, e cuprinsă de o ură

oarbă împotriva bărbatului. Cuvintele "mă duc la ailaltă în vale" (Alboaica începură să se audă tot mai des și amenințător în gura femeii. Ea îl părăsește, la bătrânețe, acuzându-l pe Moromete că nu l-a lăsat pe Niculae mai departe la școală și n-are grijă de cele două fete, Tita și Ilinca (să le înzestreze).

Pentru a scăpa de agresivitatea verbală a Catrinei, Moromete se prefacă bolnav, „cade la pat” nu vrea să mai mănânce, hotărând să moară. Dar redevine el însuși, punând mâna pe par, gonind-o pe Catrina, pentru a pune capăt anarhiei familiale.

Moromete rămâne doar cu fata cea mică, Ilinca, și cu noii săi prieteni. Pentru o vreme îi revine plăcerea de a medita, chiar de a discuta politică, de a ironiza, întâlnindu-se cu foștii liberali în pridvorul casei, momente lipsite totuși de farmecul întâlnirilor din poiana lui Iocan, cu toate că, încet, "ca dintr-o boală", Moromete își revenise. Arăta iarăși senin și se uita ceasuri întregi pe drum, exact "ca pe vremuri". Ironia lui se îndreaptă acum către Bilă. Moromete îl ironizează în felul lui specific: Păi Bilă ține cu Uniunea Sovietică, nu știați?"

În comparație cu volumul întâi, apare în prim plan o „lume rurală a straturilor de la fund”⁴⁷. Țăranii autentici nu sunt nici Bilă, nici Plotoagă, nici Isosică, veniți de aiurea și pripășiți în Siliștea Gumești (spre exemplu, Adam Fântână - un lipovean rătăcit de ai lui, venit de prin Bălți, Mantaroșie - moldovean de prin Huși, alungat de secetă și intrat slugă la cineva), rămân străini de sat. Ei sunt falși țărani, fără codul spiritual al plugarului adevărat, însușit prin tradiție. De aceea își asumă comportamente ale vremii (dominate de politic); rostirea de lozinci, intrigi pentru obținerea de avantaje - "S-ar fi zis, văzând ce oameni ieșeau acum la iveală, că un sat parcă nu era o așezare de cel mult două mii de case adunate într-o vale a unui râu și ascunse sub salcâmi, ci o groapă fără fund din care nu mai încetau să iasă atâția necunoscuți. Cine erau toți aceștia?"

De aceea Moromete nici nu este prea afectat de scoaterea lui Niculae din

⁴⁷Popeseu. M.. op.cit.,, p. 89,

funcția de activist, pentru că "n-avea el ce să caute cot la cot cu toți neisprăviții" (alde Bilă, Zdroncan și ceilalți).

Conflictul dintre Moromete și fiii săi trece în planul al doilea, problemele colectivității rurale trec în primul plan. Ne aflăm în perioada anilor 50, când satul tradițional e traumatizat, zguduit din temelii de istorie. Două evenimente importante asaltează viața satului: reforma agrară din 1945 și începutul colectivizării agriculturii în 1949. Problema străngerii cotelor și predarea lor către stat, a înființării formelor colective de muncă aduce și o altă faună umană: activiști de la "raion", "regională", o lume nouă, probleme politice noi, realități noi pe care le trăiește satul. Niculae, devenit activist de partid, vine în sat și ține un discurs despre reforma agrară, despre vânzarea cerealelor la preț oficial și cât pe ce să fie bătut. Este trimis de la raion să supravegheze secerișul și predarea cotelor către stat (secerișul și treieratul ocupă un spațiu larg, câteva capitole, începând cu Partea a treia, cap. I, simetrie cu primul volum). E o încercare, prin acest ritual agrar, de a reveni la ideea de supraviețuire prin cultura tradițională.

O serie de episoade epice narează realist noile înfruntări: conflictul iscat pe aria de la Cotigoeaia pentru că se interzicea de la "baza de recepție" primirea grâului cu "corpuri străine" e prezentat cu atentă observație psihologică. Dobrescu, zis Bilă, lovește cu "goga" pe țăranul Nae Marinescu, în timp ce acesta descărca din căruță grâu treierat: Nae Cismaru îndeamnă oamenii să fugă de pe arie; Mantaroșie găsește în casa lui Gheorghe, ginerele lui Trafulică, cincișase încărcătoare de pistol-mitralieră. Gheorghe, încolțit și speriat de cei care strângeau cotele, fuge spre râu și se îneacă, episod dramatic, o magistrală ilustrare a fragilității sufletului rural cuprins de panică⁴⁸.

Niculae e provocat mereu de Ilie Moromete la discuții, privind înnoirile satului, dimineața așezându-se lângă patul fiului, ca un copil cuminte, aștepta să se trezească, să vorbească și să mai afle... Dar Niculae vorbește o limbă, "nouă", pe care Moromete o ascultă, o înțelege sau nu: despre "umanism", despre "noua religie", despre căutarea "eului său, despre satul "vechi", și intenția lui de a face

⁴⁸Piru. Al..Istoria literaturii române de la început până azi, București,Editura Univers.1981,p-510

unul "nou". Logica impecabilă a lui Moromete și scepticismul său se confruntă cu perspectiva deformată, dogmatică a lui Niculae. Dialogul tată-fiu nu este posibil în realitate, ci are loc în monologurile interioare (pentru bătrânul Moromete) și în vis (pentru Niculae), întrebările lui Moromete ilustrează confruntarea între două moduri de a concepe viața, pentru că, justifică bătrânul, după ce sa terminat războiul, pe Niculae "îl prinsese vântul ăsta..." Discuțiile interminabile dintre ei arată o minte lucidă și bun simț; Păi, cum domnule, să suprimi dumneata comerțul liber?!" izbucnea Moromete, când Niculae încă dormea dimineața. Sau: "cum să guvernezi fără opoziție?", "cum să dai porumbul de bunăvoie statului, asta ar fi culmea și vina ei, să vedem, o să-l ia cu forța ?(,-) Și au venit, da' în anul următor..."

Una din paginile cele mai relevante pentru gândirea lui Iiie Moromete, dar și pentru capacitatea de adâncire psihologică, se află în Partea a patra, Capitolul al doilea. Este scena ploii (devenită antologică), când Moromete o luase spre grădină, udat până la piele de picături "ce se uneau și formau mari grămezi de lichid care înecau totul și sfâșiau cerul".

La cei șaiszeci de ani ai săi, Moromete se afla încă sub șocul răzvrătirii celor trei fugari la București (Paraschiv, Achim, Nilă) și a certei dintre cele două fete - Tita și Ilinca - pentru pământul pe care-l doreau de zestre; Niculae intrase în munca de partid, iar Catrina plecase de acasă. Toate acestea îi reveneau acum în minte sub potopul ce se declanșase. Sub ploaia torențială, drama lui Moromete capătă dimensiuni cosmice.

Ploaia îi dă vigoarea de altădată, puterea de a-și analiza în liniște gândurile, rostul vieții lui de până atunci, legăturile lui cu oamenii, dar mai ales cu ai săi (cu copiii, în special cu Paraschiv, Achim, Nilă, rană rămasă nevindecată - dintr-un simț al paternității rănite). Copiii înseamnă, în scrisul lui Marin Preda, principalul element care asigură unitatea și stabilitatea familiei. Moromete este astfel sublimarea ideii de tată, după părerea lui Al. Piru.

Cu înverșunare, puse mâna pe furca de lemn și îndreptă șura, mirându-se "cum de-i scăpaseră astfel de burți și goluri prin care apa putea pătrunde și

mucegăi paiele".

Analiza interioara dă forță și măreție personajului, asistăm de fapt la un dialog interior (nu se știe cu cine vorbea, s-ar fi zis că vorbea mai departe feciorilor, lui Nilă care nu mai era, sau lui Achim... Dar cui se adresa el acum?), care devine monolog interior. Jocul gândurilor lui Moromete, logica lui strânsă indică o personalitate puternică, distinctă, pentru care libertatea individuală, dreptul său la liniștea interioară și simțul proprietății trebuie să existe mai presus de orice, pentru că "dacă o să ajungi să nu mai ai nici casa ta, o să fie vai de capul tău (...) fiindcă tu aci mai bine ca nimeni altul poți să te arănești și să ai grijă de vită și de casă, în timp ce pe mâinile altuia o să alergi ca un nenorocit cu căciula în mână pentru orice fleac (...). Și o să ți se pară că ți se face o mare cinste dacă o să primești cu chiu, cu vai, ceea ce ți se cuvine de drept, adică rodul muncii tale..."

Pentru că, în concepția lui Moromete, omul e dator până în clipa din urmă "să țină la rostul lui, chit că rostul ăsta cine știe ce s-o alege de el!"

Monologul său interior arată efortul permanent al lui Moromete de a înțelege lumea, schimbările atât de violente în viața satului. Vorbind nu se știe cu cine, el întreabă, analizează, răspunde. Moromete își sucește pe toate părțile frământările proprii legate de soarta lor, țăranilor, conchizând cu amărăciune amestecată cu milă "ce-o să mănânci, mă tâmpitul?". Apărându-și libertatea interioară, principiile modului său de viață tradițional, Moromete polemizează cu "noua religie" a lui Niculae, nezdruncinat în convingerile sale: "Că vii tu și-mi spui că noi suntem ultimii țărani de pe lume și că trebuie să dispărem... Și de ce crezi că n-ai fi tu ultimul prost de pe lume și că mai degrabă tu ar trebui să dispari, nu eu?..."

Gândurile se întorc apoi spre viața sa: "tot am făcut ceva, am crescut șase copii și le-am ținut pământul până în momentul de față - că n-au vrut să-l muncească."

Asociațiile de idei, discontinuitatea gândurilor, memoria involuntară largesc cadrul meditației și asigură caracterul complex al acesteia.

Prozatorul multiplică unghiurile narrative: autorul, monologul personajului, stilul indirect liber. Hotărârea îndârjită cu care sapă, grija pentru a salva de ploaie niște biete paie ascund, de fapt, zdruncinarea întregii sale ființe din lăuntru ei. Este singur și sfâșiat, cu sufletul pustiit, copleșit de o realitate vicleană și nemiloasă, care îi este străină și pe care o respinge.

Dar ploaia îi regenerează forțele interioare. Privind la șanțul făcut în ploaie, Moromete rămâne în contemplare: "Apa se scurgea la vale cântând și de sus continua să toarne fără oprire. Moromete ridică fruntea și se uită și ceea ce văzu îl făcu să-și dea pălăria pe ceafă de admirație..."

Desprins de toate, Moromete "parcă nici n-auzea și zadarnic fata se apropie și îl trase de mână din ploaie".

Dramatismul monologului interior se adâncește prin numeroase interogații, exclamații, pauze.

Nimic nu-l clintește pe Ilie Moromete din lumea lui, a satului arhaic. Dar el nu mai e implicat, ci privește indiferent la ceea ce se întâmplă în jur. Autoritatea lui scade, oamenii nu-l mai ascultă ca altădată; "îl vezi cum îi ia altul vorba din gură, fără nici un respect și el lasă fruntea în jos, și nu zice nimic" (observă Niculae). Nici Niculae nu-l înțelege, condamându-i, fără milă, trufia superbă: "crede că el (Moromete) e centrul universului și cum le aranja el, așa e bine, toată lumea trebuie să-l asculte",

Ruptura dintre tată și fiu se produce acum.

Volumul al doilea este "cartea însingurării bătrânului șef al clanului și cartea morții sale".⁴⁹ Marea înfrângere a lui Ilie Moromete este însingurarea, dar mai ales înstrăinarea de sine însuși. Criza lui Moromete atinge dimensiunile tragicului. Tragedia culturii populare.

Alte episoade epice se opresc asupra mașinațiilor folosite în lupta pentru interese economice sau politice, în care sunt implicați Ilie Tăbârgel, zis Isosică, președintele sfatului, Plotoagă, Bilă. Destituit din funcția de activist pentru cele întâmplate la Cotigeoia, Niculae își va continua studiile, sfătuit de prietenul

⁴⁹Ungureanu. Cornel, op. cit., p. 239

său, notarul, ajuns într-o mare funcție de partid la București, și va ajunge inginer horticultor. În sat s-a făcut gospodărie colectivă, iar Moromete, pentru a nu-i face rău lui Niculae se înscrie și el, mai ales când auzi că se va discuta și despre originea lui Niculae, că "tac-său face agitație în sat împotrivii regimului". Aristide pleacă la București (deschide un restaurant), Țugurlan și el este dus, nu se știe pe unde...

Ultimele capitole ale cărții narează moartea lui Ilie Moromete, ajuns la aproape 80 de ani. Chipul bătrânului, aureolat de lumină, este conturat prin relatarea Ilincăi. Împutinat la trup, avea slăbiciunea de a rătăci în neștire, cu ciomagul în mână, pe lângă garduri, pe câmp. Ultima oară a fost adus de nepot cu roaba acasă. Căzut la pat, prin vorbele adresate doctorului, el exprimă crezul vieții sale, în care a rămas neclintit: "Domnule,... eu totdeauna am dus o viață independentă". Prin această valoare morală supremă, Moromete este un învingător, lucru de care este conștient. De fapt, după cum spune însuși Marin Preda, "tragedia lui Moromete nu provine din inadaptare, inadaptarea a declanșat însă criza unei conștiințe care nu se mai regăsește, pentru că întrebarea fundamentală pe care și-o pune la bătrânețe, când trăiește toate aceste schimbări, este de ce se întâmplă ceea ce se întâmplă, orice ai face".

Drama lui Moromete se adâncește și ia proporții de neliniște existențială, înscriindu-se astfel prozei moderne. Moartea eroului semnifică dispariția unei civilizații străvechi.⁵⁰ Țăranul autentic, tradițional, moare prin Ilie Moromete, el este "cel din urmă țăran", observă Nicolae Manolcsu.⁵¹

Ca personaj literar, Ilie Moromete este o apariție inedită, cu o personalitate distinctă, cel mai complex tip de țăran din literatura română, un arhetip.

Iar prin Ilie Moromete, scriitorul descoperă alt sat, privit din altă perspectivă, "intuiește natura reflexivă a lumii rurale", subliniază Eugen Simion.

Niculae este al doilea personaj reflector al romanului (în primul volum,

⁵⁰Popscu. M. Marin Preda. comentarii. București: Editura Recif,1995. p. 100.

⁵¹ Manolescu,N. Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc Vol. I. - București: Minerva. 1980. p. 301.

reflector fusese Ilie Moromete), erou "a cărui copilărie era a mea", după cum mărturisește autorul.

Dorința cea mai fierbinte a copilului era de a merge la învățătură mai departe, renunțând la pământ în favoarea surorilor lui. Suferința lui, la moartea neașteptată a cumnatului său, Sandu, e zguduitoare, părându-i-se că ceva în lume nu mai era la fel. Revolta lui e seninul unei crize adolescente, a întrebărilor fundamentale: "De ce ne mai naștem, părinte, dacă trebuie să murim?".

Observând că Niculae se înstrăinează de el, și cu un sentiment de culpabilitate mai vechi față de copil (încă de la serbarea școlară, când băiatul fusese premiat), Moromete încearcă să-și recâștige fiul, ocrotindu-l cu muncile, știind că "era suficient să-i dai cartea în mână ca să faci din el un miel", fiindcă Niculae n-a vădit niciodată calitățile unui țaran.

Dacă Ilie Moromete este un personaj exponențial, prin filosofia sa de viață, simbol al satului românesc tradițional, cu etica lui străveche. Niculae este în formare. El trăiește vremuri necristalizate, tulburi, fiind implicat într-o lume ce abia se naște. Monologurile lui exprimă, de aceea, incertitudini, sunt rezultatul unor lungi insomnii, el este un suflet "nesigur și nesedimentat"⁵² Umbra tatălui îi apare în vis, ca un reproș, iar Niculae e cuprins de remușcări, simțindu-i, prea târziu, lipsa: "Tată, mă auzi? Nu mai vrei să stai cu mine de vorbă? Sunt eu, Niculae, mamei i te arăți și mie nu. De ce? Nu mai ai nimic să-mi spui?" (Partea a cincea, cap. XII). Tânărul crede că omul are nevoie de "o nouă religie a binelui și a răului", declarându-se "primul apostol al noii religii", fără argumente convingătoare, pentru că și el este în căutare, într-un univers instabil.

Celelalte personaje se individualizează și ele, fie prin propriile atitudini, fie în raport cu celelalte. Astfel, Catrina apare la început, în scena sosirii de la câmp și a cinei, copleșită de treburile gospodărești, slujindu-și bărbatul și îngrijind copiii. Ea reprezintă forța activă, concretă, iar Moromete, pe cea pasivă a contemplației (Andreea Vlădescu). Ura ei împotriva bărbatului incapabil de a

⁵² Manolescu, N.. idem.

se adapta noilor realități devine devastatoare și degradantă, anulându-i în întregime feminitatea.

Tita și Ilinca, fete la vârsta înfloririi, în prag de măritiș, se dovedesc rebele când luptă pentru obținerea zestrei. Cei trei frați - Paraschiv, Achim și Nilă (neindividualizați, apar ca triadă) - sunt răzvrățiții, cei care tulbură viața de familie, frustrați și înstrăinați de sat și de valorile lui tradiționale. În învâlmășeala și nesiguranța vremurilor; în schimbare, ei doresc să trăiască independenți, să scape cât mai repede de autoritatea tatălui, lăsându-se atrași de mirajul orașului.

Cuplul *Birică - Polina* reeditează, în parte, destinul cuplului *Ion - Ana*, Polina fiind construită polemic față de Ana (din romanul lui Rebreanu).

Țugurlan, spirit rebel, un Moromete nemulțumit pe toată lumea, se apropie de structura moromețiană prin trăirea interioară, prin întrebările pe care și le pune privind sensul existenței sale: „Dar la urma urmei cine sunt eu?”

Marin Preda dovedește o artă literară complexă, în care fluxul epic dă o senzație copleșitoare de viață, în care detaliul semnificativ este prezent în scene cu valoare simbolică, relevând vocația narativă a autorului. Tehnica narațiunii se apropie de cea a prozatorilor moderni (Hemingway, Faulkner și Caldwell). Romancierul descoperă complicațiile necunoscute ale sufletului rural, un univers luminat de rațiune.

Moromeții se remarcă prin realismul viziunii, prin observația rece, într-un stil analitic dar și epic, într-o sinteză originală. Scriitorul excelează în oralitate, încărcată de subtilă ironie (care uneori ia forma zeflemelei), împletind stilul direct cu stilul indirect; specifică măiestriei lui Marin Preda este prezența stilului indirect liber, asigurând profunzime trăirilor omenești. Se remarcă o reală abilitate în folosirea timpurilor verbale, care amplifică perspectiva narativă. Viziunea scenică, folosirea dialogului și a monologului (structură predominant dramatică), simțul comic și tragic, adâncă observație psihologică conturează un mare prozator, original și modern. Ca și Rebreanu, Marin Preda respinge scrisul "frumos", preferând expresia exactă, limpezimea stilului și concizia, așezând pe

primul plan conținutul, exprimat într-un limbaj “care fără să renunțe la geniul național al expresiei, să rămână totuși comunicabil și după traducere, în drumul spre universalitate „⁵³

⁵³Preda. M- Imposibila întoarcere .- București: Editura Cartea Românească.,1971,p. 190

CAPITOLUL II

CREAȚIA ȘI DEMNITATEA SCRISULUI ÎN VIZIUNEA LUI M. PREDA

§1. Mitul împlinirii prin filozofia culturii în romanul „Cel mai iubit dintre pământeni”

Ultimul și cel mai vast roman al lui Marin Preda, apărut în 1980, definit de critica literară drept roman "total"¹, romanul "unui destin, care asumă o istorie, romanul unei istorii care trăiește printr-un destin, roman "complet, comunicând sentimentul îmbrățișării atotcuprinzătoare a vieții"² expresie a complexității viziunii autorului este o proză realistă, modernă.

Structurat în trei volume (vol. I - patru părți, vol. II - trei părți, vol. III - trei părți), Cei mai iubit dintre pământeni, roman al unei epoci (1940 - 1960) și al unui destin individual, o confesiune, eroul fiind martor și narator, este scris la persoana întâi, semn distinctiv al autenticității. Prin natura și prin structura sa, romanul interoghează insistent omul, explorează statutul ontologic al ființei și își asumă răspunderea la motivele existenței.³

Romanul este construit pe mitul fericirii prin iubire, al împlinirii prin iubire. Mit etern uman, aspirație ilustrată (dureros și ironic) de însuși titlul romanului, iubirea fiind, în concepția autorului, rațiunea decisivă a existenței, și pe mitul împlinirii prin cultură.

Aflat în închisoare, cu gândul la o posibilă condamnare pe viață (deci într-o situație-limită), pentru o faptă pe care o aflăm abia la sfârșitul cărții, eroul își povestește viața, la cererea avocatului, în vederea pregătirii apărării acestuia: "Prietenul meu. fostul judecător, m-a sfătuit să scriu pe larg, cum s-au petrecut lucrurile, și să-i dau lui, care mi-e avocat, mărturisirea, s-o aibă pentru ultima

¹Simion, Eugen- Prefață la ediția din 1984. - București, Editura Cartea Românească.

²Dimișianu, Gabriel- Valori actuale. - București: Editura Eminescu. 1974. p. 30.

³Vlad, Ion. Lectura romanului. - București. Editura Dacia. 1980. p. 25.

înfățișare la proces".

Confesiunea se întrerupe o singură dată (vol.III, cap. XIII), când narațiunea trece la persoana a treia, preluată de Ciceo (Ștefan Pop), avocat și prieten al lui Petrini; "N-a avut puterea să retrăiască decât ceea ce l-a făcut să fie fericit... Ciceo, mi-a spus, povestește tu restul... Gândirea ta de avocat și de fost judecător, în acest final, e mai potrivită". În final, firul narativ revine la Petrini: "Mi-am recitit acest lung manuscris și dincolo de ceea ce el conține, m-a uimit barbaria concretului, pe larg etalat, și cu plăcere vizibilă, și pe care nu l-am putut ocoli fiind încredințat că altfel m-aș fi chinuit îndelung, fără să obțin, spiritualmente, eliberarea totală a conștiinței mele de ceea ce am trăit". Scriind, Victor Petrini își retrăiește viața și încearcă să-i înțeleagă impulsurile interioare, erorile, se eliberează pe sine, autodefinindu-se: "Sunt omul care își asumă totul".

Cel mai iubit dintre pământeni se ocupă de anii deceniului al șaselea, extinzându-și evocarea social-politică pe o durată de două decenii (1940-1960), fiind un roman-cronică. Pasiunea pentru istoria contemporană, tema relației individului cu istoria se manifestase la Marin Preda încă din Imposibila întoarcere (1971), carte încărcată de "semnele memorării și umbrele satului" -laimotiv al creației și al reflecțiilor scriitorului (și în Viața ca o prada, Delirul) ca și obsesia de real, a prezentului (Moromeții, Risipitorii, Intrusul).

Cel mai iubit dintre pământeni este o sinteză a unor teme și motive ce cuprind existența în totalitatea ei: nașterea, dragostea, înstrăinarea de părinți, moartea, familia (motiv susținut cu tărie în toate scrierile, prozatorul având cultul familiei), bucuria scrisului, sentimentul adânc al singurătății, alienarea spiritului prin contactul cu puterea, omul ca jucărie a soartei - condiția tragică a omului înlănțuit de puterea circumstanțelor - sublimul și abjecția în iubire ș.a., motive asupra cărora reflectează Marin Preda, din dorința acută de adevăr, de a pătrunde sensul și motivația comportamentelor umane. El este un scriitor grav, așa cum rezultă din opera sa, din confesiunile sale căutând răspunsuri la întrebarea: "Ce este

un om? Ce este o conștiință?"⁴.

Ultimul roman al lui Marin Preda începe cu o lungă reflecție asupra morții:

"Moartea e un fenomen simplu în natură, numai oamenii îl fac înspăimântător. Vorbesc de moartea naturală care adesea e o dulce ispită. Înainte de a fi depus aici în această celulă, din care nu voi mai ieși decât pentru a intra într-o captivitate perpetuă, în plimbările mele solitare până la marginea orașului, pe poteci, uitându-mă în jos și privind pământul, un sentiment senin se insinua în sufletul meu, la început de dragoste pentru el, pământul negru tăcut, liniștit, apoi de atracție, de dorință, un fel de melancolie, de nostalgie blândă, de a mă culca pe el și rămâne acolo întins pentru totdeauna". Început deci sub acest semn grav, Cel mai iubit dintre pământeni se încheie cu tulburătoarele cuvinte reluate din Apostolul Pavel, prin care este sintetizat mesajul eroului: "Mulți dintre semenii mei au gândit la fel, au jubilat ca și mine, au suferit și au fost fericiți în același fel. Mitul acesta al fericirii prin iubire, al acestei iubiri descrise aici, și nu al iubirii aproapei, na încetat și nu va înceta să existe pe pământul nostru, să moară, adică și să renască perpetuu. Și, atâta timp cât aceste trepte urcate și coborâte de mine, vor mai fi urcate și coborâte de nenumărați alții, această carte va mărturisi oricând: dacă dragoste nu e, nimic nu e..." (s.n.)

Primele capitole ale volumului întâi narează, retrospectiv, anii de adolescență ai tânărului licean, mediul familial (mama, tatăl, el fiind unicul copil), primele experiențe sentimentale, luarea bacalaureatului și începerea studiilor universitare.

După obținerea licenței în filosofie, Victor Petrini funcționează ca profesor de logică la Școala normală dintr-un orașel de provincie ardelean, unde se apropie de profesorul de limba română Petrică Nicolau, poet, autorul volumului Glod și empireu de-azur, care avea în el "ceva dramatic sau, mai exact spus, se afla aproape tot timpul într-o stare acută de indignare". O cunoaște pe Matilda, cu totul întâmplător, stând de vorbă, pe stradă, cu Petrică Nicolau, soțul acesteia. La

⁴ Preda, M. Viața ca o pradă. - București; Editura Cartea Românească, 1979, p. 113.

vederea Matildei, Petrini este profund impresionat de frumusețea ei care-l fascinează: "Ca și poetul damnat, mă stăpâni un sentiment brusc de melancolie că ea a trecut și n-o voi mai vedea niciodată, trecătoarea iubită cu un destin necunoscut ... Jamais !" (...) "Avea pe chip un surâs parcă de beatitudine și în ochi o sclipire enigmatică".

Aflat în criză conjugală, cuplul Matilda-Petrică Nicolau se destramă. După ce se întoarce din concentrarea de la București, de la o școală de ofițeri de artilerie, Petrini se căsătorește cu Matilda (după perioada divorțului acesteia, de aproape doi ani). Între timp, Petrini devenise asistent universitar la catedra de filosofie și aștepta o carieră strălucită. Destinul lui se va modifica însă brusc și fatal prin arestarea sa abuzivă, datorată confuziei stupide între două cuvinte (ordine și ordonanțe, aflate într-o scrisoare primită de Petrini de la prietenul său, Iustin Comăneanu, fugit la Paris) făcute de instrumentele puterii noului regim, acuzat că ar fi implicat în organizația Sumanele negre. Petrini este arestat și condamnat la muncă grea la canal, apoi într-o mină de plumb, la Baia-Sprie, trei ani.

La ieșirea din închisoare va cunoaște alte medii sociale, fiind trimis la reeducare și recalificare, la "munca de jos": la deratizarea orașului, strungar într-o uzină, apoi contabil la Oraca, însemnând o nouă experiență de viață. La Oraca, Petrini o va cunoaște pe Suzy Culala, o tânără opusă ca fire Matildei. El trăiește o nouă pasiune, care îi va fi fatală. Suzy îi ascunde faptul că este căsătorită. Aflați în excursie la Sinaia, Petrini și Suzy se vor întâlni cu soțul ei în teleferic. În încăierarea ce se produce, soțul lui Suzy cade în prăpastie. Acuzat de crimă, Petrini ajunge la închisoare (a doua oară) și își scrie povestea vieții, din convingerea că: "Scriind, simt că trăiesc și într-adevăr gândul morții inevitabile își diminuează puterea de a-mi îngrozi conștiința, care îmi șoptește: Mii de oameni mor pe pământ, chiar și oameni mari; nu se poate spune că n-ai trăit din plin treizeci și cinci de ani, alții au murit mult mai tineri, nu trebuie să accepți să trăiești oricum..."

O bună parte a romanului, prin caracterul cuprinzător al evenimentelor

epocii, se constituie într-o cronică: despre marile personalități politice ale vremii - despre "ascensiunea pe scena istoriei a unui tip bizar care a început să ucidă oamenii dincolo de necesitățile războiului", și cum a fost posibil, despre raportul putere-mase, despre tirania totalitară;

"Simțeam că în fiorul meu interior se cocea o idee în legătură cu această frenetică activitate a maselor în secolul nostru, despre care scrisese Ortega y Gasset, și a apariției stranii a tiranilor totalitari care infirmau orice evoluție în conștiințe după două mii de ani de creștinism, două milenii în care martorii umanității suferiseră parcă zadarnic. Aveam sentimentul că intrasem într-o nouă eră, clar abia mai târziu, când o apăsătoare experiență avea să se adune în urma mea, și după grele amenințări, avea să țâșnească gândul: «Era ticăloșilor»."

Toate schimbările de structură ce au loc imediat după război sunt trecute prin filtrul gândirii personajului și altor intelectuali (scriitori, istorici, filosofi): despre naționalizare și planurile economice, despre moartea lui Stalin și retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul românesc, inflația, alungarea regelui, despre manifestațiile politice, despre reforma învățământului, despre chemările "la cadre". despre dosare truate, despre "îmbunătățirea compoziției sociale" în facultăți și cultură; despre scoaterea de la catedră a marelui poet și filosof din Cluj (Lucian Blaga), dat afară pentru că n-a acceptat să deschidă cursurile universitare cu o prelucrare a unor discursuri ale lui Jdanov; despre exmatricularea unor studenți din facultăți (Adriana S. și Virginia D. studente bănățene, pentru că părinții erau chiaburi), toate acestea constituind "anomalia", "anormalul" acelor ani. Este o epocă tragică, fără nimic sublim. Astfel încât, în Cel mai iubit dintre pământeni "teroarea realului devine teroarea istoriei".⁵ "Teroarea continuă este deci necesară pentru a descuraja orice idee de demnitate și de libertate" - constată Victor Petrini, care va trăi "pe pielea sa" această teroare, deși visa la o împlinire prin cultură...

Scriitorul întreabă: "Cum se împacă ideea armoniei conștiinței noastre cu cosmosul, din prima mea carte, cu ideea apariției erei ticăloșilor din a doua, în care

⁵ Ungureanu. C. Cucerirea tradiției - București: Editura Cartea Românească. 1985. p. 228.

descriam o mutație catastrofală în conștiința actuală a omului?"

Lumea în care trăiește Petrini devine obiectul satirei sale. Prima parte a jurnalului dezvăluie tortura rafinată a interogatoriilor, depersonalizarea individului umilit în esența lui umană, cinismul închisorilor, menite să-i facă pe toți "egali", umorul devenit "negru", un "coșmar al comicului"⁶, mecanismul distructiv al justiției aservite politicului, în închisoare, el va descoperi cu uimire adevăruri necunoscute până acum: "nu știam că îndată după arestare nu se căutau motive de a elibera prizonierul, ci de a-l condamna, chiar dacă acesta își proba nevinovăția".

Scene memorabile conturează o atmosferă apăsătoare, cenușie, precum aceea a uciderii gardianului torționar din mină, de către Petrini, spre a nu fi el însuși ucis.

Lecția despre "cosorul zis al lui Moceanu" (după numele celui carc-1 inventează) înfățișează universul detenției, o imagine grotescă și dezolantă intelectualilor deținuți, degradarea și depersonalizarea individului, înzestrat cu o filozofie a culturii salvatoare.

Momentul epic se desfășoară scenic, construit pe comedia rostirii: prozatorul urmărește gesturile, mișcarea, reacțiile, expresia feței (asemeni indicațiilor regizorale, precizările sunt puse în paranteze: "gâtul miniștrilor, matematicienilor se întinse la auzul acestui început de prelegere, asemeni școlărilor cumiști care încă nu înțelegeau ce li se spune, dar al căror instinct îi ține în bancă holbați, să se străduiască și să învețe totuși". Explicațiile se remarcă prin pronunțarea specială a unor anumite cuvinte ("fie-roasă,..", „lemn-oasă"). Sunt de asemenea prezente automatismele vorbirii (însemne ale spiritului redus): pauzele, ironia, expresia feței (surâsul civilului). Marin Preda înregistrează atent vorbirea autentică, formele oralității: exclamații ("A, Aiurea!"), interogații ("Ce este un coș?"); forme ale vorbirii populare (dom'generaL ăla, de-aia); răspunsurile "în cor" ale deținuților -reduși la starea de animalitate - alcătuiesc o situație grotescă. În demonstrația practică despre coșul de nuiete și cosor, verbele sunt la perfectul simplu și prezent,

⁶ Ibidem.

asigurând autenticitatea episodului.

Amuzamentul (surâsul ironic) al individului civil care îi instruia pe deținuți dezvăluie suficiența și aroganța instrumentelor opresive ale puterii: „Domnilor, exclamă individul - și își propti o clipă bărbia în piept de satisfacție - e o adevărată plăcere să ai de-a face cu intelectuali”.

Comentariul lui Petrini despre instructor este concludent: „Cred că era mai degrabă în întregime stupid, fără să-i lipsească o vagă, dar tot tâmpă maliție”.

Romancierul dovedește afinități cu Caragiale prin atenția acordată rostirii și mișcării scenice - „împinge comedia caragialiană a cuvântului până la extrema ei, inefabilul sonic”⁷.

Totul este supus reflecției: „Ce este un individ care a fost odinioară o ființă, a cărei simplă semnătură putea determina fericirea sau nenorocirea altora? O epavă fără dinți, cu pungi la ochi, hămesit după un castron cu ceva murdar în el, dar care îl făcea hulpav...(…); Numai foamea și pierderea libertății pot degrada o ființă umană” și pierderea culturii interioare.

După trei ani și trei luni de închisoare, nevinovat, întorcându-se acasă, Petrini descoperă: "Sufletul însă îmi era inert, ascuns și tăcut", căci nu frica îl domină, ci o acută luciditate, nevoia de sinceritate și de adevăr. Omul apare astfel înlănțuit în limitele propriului destin, prizonier al condiției sale, în contrast cu propria aspirație spre libertate. De aici, tragismul său.

Alte episoade înfățișează realist noi medii sociale, inedite pentru erou, care trăiește o altă experiență de viață, în "concretul fascinant al abjecției", în echipa de deratizare a orașului (cu pitorești personaje - membrii echipei; Vintilă, Calistrat, Bacaloglu). Momentul rănirii șobolanilor se constituie într-o metaforă satirică fundamentală a alienării (vol. II. Partea a cincea, cap. XII-XVI).

⁷ Crohmălniceanu Ov. S., Cronici literare, - București: ELA, 1957, p. 35.

§2. DRAMA INTELECTUALULUI ÎN „ERA TICĂLOȘILOR”

Victor Petrini este protagonist al romanului și narator, intelectual care-și luase în studenție examenele cu strălucire, pătrunzând adânc în "culoarele culturii și sistemelor filosofice", un destin aflat sub semnul lucidității și al autenticității (asemeni lui Ștefan Gheorghidiu, eroul lui Camil Petrescu, din romanul *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*).

Autor al eseului *Era ticăloșilor*, Petrini are ambiția de a crea un sistem filosofic propriu: "O nouă gnoză, pornind de la descoperirile științifice ar elibera omul de teamă, de neliniștea cosmică, într-o lume în care Dumnezeuul îmbătrânit nu-i mai poate alunga singurătatea sa înspăimântătoare în fața unui univers de catran care pare absurd. Înțelegând că universul suntem noi înșine, putem, prin inteligență, înțelege că nu murim niciodată. Gândind cosmic, ne salvăm chiar prin el, prin univers, care ne-ar putea deveni familiar și eternitatea lui ni s-ar transmite, deși știm că într-o bună zi vom muri totuși". Și prin cultură am putea adăuga.

Cel mai iubit dintre pământeni sintetizează în "cel mai înalt grad caracterul confesiv-documentar al monologului eroului predian" (Andreea Vlădescu), roman document, mărturie a unor momente grave și dureroase, în plin veac douăzeci, despre erorile, abuzurile și victimele aceluși timp. De aceea, romanul a fost apreciat unanim și constant drept "carte a unei conștiințe și-a unei epoci"⁸.

Starea definitorie a lui Petrini este reflecția, aplecarea spre analiză. Ca și Ilie Moromete, mai contemplativ însă, el vrea să găsească un sens întâmplărilor trăite. Încearcă să înțeleagă realitatea. 'Drumul de la Moromete la Petrini este cel de la reprezentantul unui moment istoric concret din viața unei colectivități, la eroul modern, a cărui individualitate se estompează, devine exponențială pentru condiția umană, confruntată cu momentul de criză. Petrini este Omul care repune în discuție aspectele principalelor confruntări contemporane: raportarea la credință, la ideologie, la cultură dialogul între generații, posibilitatea de afirmare, afectiva și

⁸ Simion. E. Prefață la romanul *„Cel mai iubit dintre pământeni”* de M. Preda. În 2 volume. -Chișinău, 1989.

socială, relațiile interumane și cele cu factorii de decizie politică și cu justiția. Avem astfel un monolog - dezbatere" - observă Andreea Vlădescu.

Întâia manifestare de conștientizare a realității și de înfrumusețare a ei este ruptura și înstrăinarea de ai săi: "Mama a început să-mi devină străină și în același timp glasul meu spart și orgolios de adolescent care îi disprețuia pe Platon a început să se audă tare în casă. «Și tu ce crezi, mamă, am spus odată pe neașteptate, că după moarte o să ajungi în rai?» Ea rămase o clipă nemișcată când mă auzi prima dată pronunțând în fața ei asemenea cuvinte, tata se uită și el la mine, dar cu altă privire, amestecată, ar fi trebuit să-mi dea una peste bot, dar se abținu (...). «E vorba despre religie. «Și ce-ai tu cu religia?» «Am! Religia slăbește forța vitală a oamenilor»,"

Pe de altă parte. Petrini respinge atitudinea obtuză față de cultură și mai ales față de scriitori a tatălui său, care opina pentru o civilizație tehnicistă: «Ce rost au ăștia?» zicea. Adică ce rost are să acorzi un statut social unor inși a căror activitate nu e strict necesară?"

Intelectual superior, pentru care inteligența și cultura sunt supreme, el va medita asupra categoriei filosofice a libertății, fiindcă ea este, pentru Petrini. "un triumf uman", însăși viața: "Căci nu pierderea totală a libertății mă sperie, ci atașamentul meu față de viață, care m-ar tortura: ești încătușat, vei muri fără speranță (...) condamnarea, deși în forul meu interior, speranța n-ar pieri... Dar cum să scapi de înțelesul celui mai mic gest al lor, al celui mai mic lucru pe care ochii mei l-ar vedea în perpetuitate, chiar și o pietricică... Ei da, pietricica aceea va fi de aici înainte văzută de alții cu un ochi liber, în timp ce eu aș gândi: chiar și această pietricică e mai liberă decât mine..."

Epoca este văzută din interiorul personajului care a trăit evenimentele grave ale vremii, deci implicat. Lungile discuții politico-literare cu prietenul și colegul său Petrică Nicolau, conversațiile cu Ion Micu, literat, alt prieten, susțin și amplifică procesul de formare și consolidare intelectuală ale acestuia. Din acest punct de vedere, Cel mai iubit dintre pământeni este un bildungsroman

intelectual.

Preocupat de condiția intelectualului, Petrini se întreabă: „Care va fi soarta intelectualilor, adică a noastră, profesori, medici, oameni de cultură etc. care considerăm politica drept ceva murdar?”. Pentru că el crede cu convingere: „în cultură, un gânditor, dacă nu e liber, nu mai e om de cultură capabil să exprime ceva propriu, ci un simplu truditor într-o profesie ca oricare alta, care nu solicită opțiuni individuale”.

Meditația devine în romanul lui Marin Preda o formă a epicului (un epic al intelectualului): noțiunile de existență, fericire, iubire, cultură, putere, familie, condiția scriitorului sunt permanente ale gândirii intelectualilor: "O țară care nu știe să-și apere poezii va fi învinsă sau va supraviețui lamentabil la coada altor națiuni, fiindcă poezia e sângele unui popor care curge subteran prin veacuri și îl face nepieritor", sau: "desigur, ideile unui timp plutesc în acel timp și mai mulți oameni pot gândi același lucru fără să se cunoască. Are prioritate numai cel care le-a dat o mai mare forță de expresie și le-a scris într-o limbă de mare circulație" (s.n.).

Un fragment relevant pentru caracterul confesiv-meditativ al epicului se află în volumul al doilea, partea a șaptea, cap. XII. Prin comentarii, explicitări în paranteze, asociații de idei, interogații sunt exprimate reflecții prilejuite de moartea mamei eroului. Aflăm aici o evocare caldă a mamei, un portret sugerat prin gesturi expresive ("mâinile întinse cu sfială de-a lungul rochiei"): văzută în mediul adecvat, cotidian al existenței (în curte, "cu veșnicii ei umeri aplecați asupra rufei, cu veșnicele ei brațe ridicate în sus să le întindă pe frânghie"; schițarea unor trăsături; cuta "pură" a obrazului, părul castaniu niciodată coafat, strâns pe lângă tâmple "într-un coc savant", ochii mari, negri, "de o strălucire opacă...". (Aceași evocare a mamei, ridicată la dimensiunea sublimului, o găsim la Sorin Titel în Femeie, Iată Fiul Tău.).

Revolta și neputința împotriva morții se revarsă asupra pământului: "Atunci am simțit pentru întâia oară că pământul e hidos, că în nici un fel nu e mama

noastră, că e orb și dușman,..” (Revelația absurdității, a injusteții morții o întâlnim în Moromeții II - răzvrătirea lui Niculae la moartea cumnatului său, Sandu.)

De reținut finețea și minuțiozitatea analizei: "Nu-mi dădeam seama atunci (dar acum văd totul clar) că neputința mea de a înțelege neînțelegerea și care îmi picura în suflet o veselă, luminoasă, stranie și dulce melancolie, deschide încet și pe nesimțite ușa secretă în care stătea ascunsă întreaga mea putere «de a fi fericit în singurătate»; starea de euforie stăruitoare care se instalase în mine parcă definitiv și care mă făcea să văd totul scăldat într-o eternă lumină?" Și încercarea de a găsi o explicație posibilă: "Era cumva o sublimare a durerii pe care moartea mamei mi-o lăsase în suflet? Poate!"

Peisajul natural aduce în memoria afectivă amintiri, clipe de fericire trăite, prilej de întrebări și de reflecție, de clarificare cu propriul eu.

Prozatorul asociază analizei stării interioare pe care o trăiește eroul - "în mod straniu mă făceam să mă simt etern nu numai în gândul meu, ci în însăși ființa mea vie și intimă" - o caldă și nobilă reflecție asupra scrisului. Interogațiile, folosirea persoanei a doua singular (a pronumelui personal) iradiază intimitatea cu universul cărții; scrisul devine un act de memorie, un mod de a stăpâni eternul, expresie a măreției omului prin frumusețea ideilor sale. Scrutarea profundă, notarea precisă, punctele de suspensie, pauzele urmăresc și potențează stările sufletești, ritmul și intensitatea trăirii interioare, frământările, neliniștile, uimirile în lupta pentru fericire: "Dar nu e oare asta fericirea însăși? Această iluzie după care gonim pe vastitatea unei câmpii pe care lăsăm moarte, bucăți din sufletul nostru, până când ne pierdem, istoviți, dincolo de orizont?..."

Prin monologul său interior (exprimat la persoana I singular) se asigură caracterul confesiv al fragmentului ilustrat, în care reflecția este starea fundamentală a eroului (meditația asupra morții, relația om-cosmos; bucuria de a trăi "viața plină", încrederea în puterea vieții și în frumusețea ei),

Scriitorul se dovedește un moralist; în text întâlnim - formulări aforistice: "viața are și aspecte care nu sunt frumoase; ea trebuie făcută frumoasă", precum și

reflecții populare: "N-o să trăiesc cât lumea și n-o să mor de două ori".

Totul la Marin Preda (întâmplări banale, curente, fapte reprobabile ale epocii) e relatat astfel încât să iasă la iveala implicațiile lor morale, profunde, extrem de grave: totul e luminat de reflecție, apare trecut printr-o interogație severă asupra rosturilor existenței umane, cum apreciază Ov. S. Crohmălniceanu⁹.

Petrini este expresia revoltei conștiinței unui intelectual agresat permanent de puterea politică. Reflexiv și contemplativ prin excelență, eroul lui Marin Preda este un înfrânt al istoriei, fiindcă "nu se poate plia în fața politicului", nu poate fi "omul momentului", îi lipsește tocmai dimensiunea adaptării politice. Dar din "punctul de vedere al libertății interioare, individuale. Petrini este un învingător" subliniază Andreea Vlădescu¹⁰. Și un optimist, încrezător în dreptul omului la fericire.

§3. FILOZOFIA ȘI CULTURA IUBIRII NEFASTE

Un spațiu epic larg cuprinde în roman planul erotic. Ca mai toți prozatorii moderni, Marin Preda a fost preocupat de ideea cuplului, ca nucleu social: „Prozatorul modern a descoperit că sentimentele nu sunt libere, că pasiunile cele mai înalte sunt înlănțuite de circumstanțe. În spatele noțiunilor de destin, eșec, dragoste, fericire stă un mecanism puternic și, în bună parte, abstract. Destinele tragice ies, în roman, din confruntarea cu acest mecanism", subliniază Eugen Simion¹¹.

În capitolul II și în celelalte ale romanului (inclusiv cap. IX, vol. I), se conturează profilul tânărului Petrini, un adolescent "dur și turbulent", care își pune întrebări "despre religie, despre păcat", dur care este ocolit de fete, "nu știam pe atunci de ce, pentru că nu eram urât, tocmai de aceea, pentru această duritate de

⁹Crohmălniceanu, Ov. S.. Op cit., p. 32

¹⁰Vlădescu, Andreea. Marin Preda sau triumful conștiinței. Eseuri / Critică. – București: Editura Cartea Românească, 1991, p. 101.

¹¹Simion, Eugen. Prefață în : Marin Preda. Cel mai iubit dintre pământeni. - Chișinău: Editura Hyperion, 1991, p. 10.

care nu eram conștient, iar turbulența era socotită de cei înțelepți proprie vârstei și rareori îmi atrăgea vreo pedeapsă prea gravă".

Neliniștea vârstei îl face să se uite, adesea, în oglindă, îndelung, pentru a descoperi „de ce nu inspiram măcar simpatia”. Și urmează o schiță de portret: "Aveam figura frumoasă fizic, dar urâtă în expresie. Frumusețea era a trăsăturilor, urâtenia consta în ceva inefabil. Aveam sprâncene groase, de timpuriu bărbătești, dar puternic și anevoios desenate, ochii mari și negri, cu focarul parcă întunecat, ca o oglindă în care nu te puteai zări, dar totuși limpezi, deschiși, nu se fereau, nu alunecau, când mă uitam la cineva. Astfel, sinceritatea și avântul firii mele treceau printr-o mască pe care n-o puteam lepăda, fiindcă și restul trăsăturilor erau la fel, nasul și bărbia prea voluntare, gura bine desenată, dar lipsită de cea mai vagă senzualitate (care zăcea totuși în mine), obrazul tras, laminat, ascetic, deși numai ascetic nu eram".

Prin viața lui se perindă o serie de femei.

La optsprezece ani, la cârciumioara "Mama răniților", unde mergeau grupuri de colegi, o cunoaște pe Nineta Romulus, fostă elevă "pe-a șasea", care fusese eliminată. Petrini trăiește acum prima experiență erotică, inițiativă, întreruptă dintr-un capriciu: Nineta îi cere tânărului să meargă pe o stradă anume. Petrini refuză, rămânând pe loc "clipe lungi nedumerite: de ce nu vroisem să merg pe-acolo unde dorise ea?(...) Eram totuși senin. Cu această seninătate am rămas apoi totdeauna în fața rupturilor, dar numai atunci, în clipele când primeam lovitura, dezastrul începea mult mai târziu".

Deși o caută apoi, Petrini n-o mai găsește. Între timp, află că Nineta părăsise orașul, plecase la București și se măritase cu un maior bătrân. În timpul războiului îl părăsește, apoi la Iași se căsătorește cu un negustor bogat cu care are doi copii. Îl părăsește și pe acesta, după război, se întoarce la București, mai întâi muncitoare la o filatură, apoi la o revistă de literatură, angajată de director "ca să îmbunătățească componența socială a redacției".

Asupra destinului Ninetei, romancierul menționează, conchizând: "era clar,

Nineta nu ezitase să curme singură o viață care «nu mai mergea»."

Student, Petrini o cunoaște pe Căprioara (colegă), "o fată de o frumusețe deosebită", care semăna "și la trăsături, și în firea ei cu o căprioară", mare admiratoare a inteligentului tânăr: "Cum știi tu atâta materie?".

Cucerit de frumusețea ei și flatat în orgoliul său, o cere repede în căsătorie, și ea acceptă, deși "era cam dezolant să vezi cum o fată a cărei frumusețe era un mister, cum spune Dostoievski, să aibă un cap total lipsit de mistere, iar mintea coală albă de hârtie, pe care nu se înscria nimic".

Având dificultăți cu promovarea la facultate (doi tineri universitari o întreabă cum a ajuns în anul trei "fără să știe nimic"), Căprioara plecă la țară, la părinți.

Petrini este anchetat despre relația lui cu tânăra fată, despre care el nu mai știa nimic. Între timp, Căprioara dispăruse, iar Victor, ajuns profesor, este speriat de anchetă, deși era nevinovat. El află de la Căprioara despre episodul ei amoros cu un student la medicină. În urma unei intervenții chirurgicale nefaste, tânăra Căprioară moare (cap. XIII. vol. I). Primele încercări erotice sunt ratate. "Cel mai iubit dintre pământeni"¹² cunoaște doar femeii care nu sunt la cea dintâi experiență erotică. Și el nu le alege intenționat astfel, profunzimea sentimentelor sale este certă, s-ar putea considera (de ce nu?) că și în această alegere eronată putem afla un simbol (după Petru Mihai Gorcea) al derutei ce marchează existența oamenilor într-o vreme în care valorile reale sunt distruse, morala creștină uitată, distincția între Bine și Rău imposibilă.

Dar Nineta și Căprioara au fost doar episoade "introductive".

Cele două iubiri nefericite, dramatice, care însă constituie eșecul sentimental profund al lui Victor Petrini, sunt Matilda și Suzy, dar în roman apar și alte cupluri: Matilda-Petrică Nicolau, Ion Micu-Ivona, Ion Micu-Clara, Ciceo-Lavinia (singurul cuplu reușit).

Petrini nu dramatizează, este întemeiat în lăuntru pe credința în mitul

¹²În continuare vom cita după această ediție.

fericirii prin iubire, o iubire lucidă: "voi găsi o femeie care să mă iubească și s-o iubesc nu împins de circumstanțe, ci în mod lucid, cunoscându-ne bine unul pe celălalt".

„Paginile despre analiza sentimentului iubirii sunt de o rară frumusețe și sensibilitate, prin sinceritatea totală a eroului și prin nevoia acută de a înțelege și a se înțelege, încărcate de semnificații. Ca în toate manifestările vieții, Victor Petrini își pune întrebări chinuitoare, suferind din pricina lucidității chiar și când trăiește bucuria iubirii. El vrea să înțeleagă ce se întâmplă cu sufletul omenesc, de ce sentimentele cele mai frumoase și curate se degradează.¹³ Istoria primei iubiri nefericite cuprinde o bună parte din roman (începând cu Partea a doua. Cap. IV. vol. I), pe care Petrini o numește "perioada Matilda". Nimic degradant nu se află în iubirea eroului, sentimentul trăit este pentru Petrini, "o boare de fericire", "bătaia inimii, pulsația înaltă și nebună", o trăire totală. Învăluit de această iubire, eroul se întreabă, din prea plinul fericirii lui: "Ce să fac eu acum cu mine însumi?"

Matilda este arhitectă, căsătorită cu Petrică Nicolau, profesor, colegul lui Petrini, cuplu aflat într-un moment de criză a căsniciei lor. Femeie fascinantă, cu o puternică personalitate ("în prezența ei gândirea lui Petrică se topea"), de o mare vivacitate, imprevizibilă și dificilă, incitantă, fire abisală (suflet slav, pe numele de fată se numea Dimitrievna), trăind între căderi și înălțări, ea depășește sfârșitul celei de-a doua căsnicii, fără dramatism (mai fusese măritată cu un evreu bătrân, profesor universitar, plecat din țară, care i-a cumpărat un apartament splendid.)

Căsătorit cu Matilda, Petrini va cunoaște iubirea conjugală și drama ce nu va întârzia. Confesiv până la cele mai fine detalii ce descriu deteriorarea relațiilor în cuplu până la degradarea totală, scriitorul pătrunde în zonele cele mai adânci ale sufletului omenesc.

Prin monolog interior amplu se face o atentă analiză a sentimentului iubirii, din momentul neașteptat al declanșării ei, până când sentimentul se stinge definitiv.

¹³ POPESCU Mariana., Marin Preda, comentarii. - București: Editura Recif., 1995, p. 145,

Faptele sunt privite și analizate cu un ochi interior pătrunzător, recurgându-se la mai multe perspective: tehnică epică modernă ce creează impresia de autenticitate. Monologul interior se împletește cu interogații, cu răspunsuri, aproape orice pasaj reflexiv devine dialog. Sfârșitul iubirii, înstrăinarea totală e simțită dureros de acut de către Victor: „Numai în carceră mai simțeam un astfel de frig interior și o astfel de singurătate fără scăpare (...). Nu e o suferință, ci o cădere într-un abis insondabil”. Comportamentul Matildei, după doi ani de căsătorie, este înregistrat minuțios și cu luciditate de Petrini, care va descoperi cu uimire schimbarea Matildei: "Acum expresia și privirea ei nu mai arătau nimic, deși erau aceleași"; "din acest nimic îi țâșniră scânteii reci în ochi"; Matilda exclamă cu o voce netă: „Ai cheile, de ce mă faci să cobor de pomană?” - întrebare care revine în monologul său interior și e întoarsă pe toate fețele: "Cum adică de pomana?"; Matilda arăta "ca o văduvă, nu prin decesul soțului, ci prin decesul iubirii ei pentru el".

Monologul interior este întrerupt de mai multe episoade epice retrospective (din copilărie, la școala de ofițeri, crâmpeie din iubirile anterioare, - Nineta, Căprioara). Concomitent cu desfășurarea epică se derulează monologul interior al eroului și dialogul: gânduri și frământări, întrebări rămase fără răspuns (cu referire la viața Matildei cu Petrică, de ce divorțul lor durase atât de mult), nesiguranța tulburându-i bucuria de a iubi. Personajul trăiește adevărate șocuri; analiza tot mai profundă în stările lăuntrice ale eroului dezvăluie un suflet avid de iubire, care așteaptă mereu semnele iubirii; "o privire, una singură, în care amețim o clipă", lipsa iubirii însemnând pentru el o "viață moartă". Minuțiozitatea analizei arată trecerea din sfera speculației interioare înalte la cotidian, la o filozofie a culturii iubirii.

Alte scene din viața celor doi surprind degradarea tot mai accentuată a vieții conjugale. Episod epic relevant, petrecerea de la Tasia pune în lumină complexitatea feminină a Matildei: aceasta îl ignoră pe Petrini, îl respinge, refuzându-i privirea iubitoare, deși vocea ei caldă, învăluitoare, de la telefon îl

făcuse pe Victor Petrini să tresară. În această scenă Matilda este prezentată prin reacțiile ei și prin felul în care se proiectează în conștiința lui Petrini, care comentează mental, însoțindu-și reflecțiile cu expresii (ale stilului oral) ca; "Aoleo! Ia vezi! Zbang!" etc.

Asociată personajelor feminine dostoevskiene, cu o conștiință duală, împletire de iubire și ură violentă, dominatoare, egoistă, distructivă, Matilda subjugă demonic eroul, conștientă de firea ei malefică: "astfel era făcută ea, cedând la doi demoni... dușmani bizari din interiorul ființei ei și care îi chinuiau puternica ei forță vitală". Universul ei interior, de o mobilitate și complexitate asemeni eului moromețian, are ceva din reflexivitatea, din închiderea în sine a eroului contemplativ, întoarsă chiar împotriva ei însăși și a celorlalți", remarcă Andreea Vlădescu, fără putința armonizării cu sine. Complexitatea eroinei relevă imprezizibilul sufletului omenesc, mereu inepuizabil și atât de fascinant ¹⁴.

Părăsindu-l pe Victor Petrini, Matilda se căsătorește cu Mircea, activist de partid cu funcție mare la județ, apoi mare demnitar în București, ea dovedindu-și astfel firea preponderent pragmatică, în ciuda sensibilității certe și a forței iubirii care îi guvernează viața.

Umbrele așternute de atitudinea deconcertantă a Matildei sunt, vag, împrăștiate de scenele de o infinită tandrețe dintre Petrini și Silvia - fiica celor doi - "mică divinitate" ce-i umple sufletul de bucurie, de tulburare.

Dragostea pentru fetița lui, care-l amețea prin tandrețea spontană și prin inocență, l-a însoțit "ca o luminiță" în perioada detenției.

Deși, după dramatica experiență cu Matilda, Petrini fuge de dragoste, aceasta ("dacă dragoste nu e...") revine. Revine și ideea că omul poate supraviețui numai prin întoarcerea la o adevărată cultură a sentimentelor,

Iubirea lui Petrini pentru Suzy Culala îi readuce eroului starea de înaltă fericire. Paginile care înfățișează sentimentele personajului radiază puritatea, candoarea, sinceritatea trăirii, amintind de inocența copilăriei: "Mă apropii și

¹⁴ Vlădescu, Andreea.. Marin Preda .sau Triumful conștiinței. - București: Edil ura Cartea Românească,1991,p. 61.

rămăsei la distanță. Dar era ea ca și când ființa ei ar fi fost eu însumi, atât de puternic și în același timp atât de delicat și diafan era transferul acesta misterios către mine al identificării simțirii ei cu sufletul plopilor, cu tresărirea frunzelor lor și cu zborul cârdului de vrăbii care tocmai țâșnesc auzindu-i glasul... îi apucai mâna și degetele noastre se strânsură".

Revelația iubirii îl uluiește, făcându-l să nu mai fie, parcă, el însuși: "Nu știu dacă eram cel mai iubit dintre pământeni, dar eram unul dintre ei, simțeam că plutesc". E forța culturii interioare.

Pentru eroul (atât de înșelat) al lui Marin Preda, iubirea (văzută retrospectiv) pare ficțiune: adorata "era o invenție de-a mea, o inventasem tot timpul din chiar clipa când o cunoscusem, iar ea nu numai că nu se dezvăluise, dar se lăsase inventată, o invenție paradisiacă...": Suzy Culala este simbolul absolut al acestei femei fictive, având "darul să te incite s-o inventezi pe gustul tău"; imposibilă în realitate, ea se realizează în creație (ca formă complexă a cunoașterii) și cultură.

Nici Suzy nu este o inocentă. Ea îi ascunde lui Victor căsătoria cu Pencea - și de aici drama: moartea, în încăierare, a inginerului.

În urma judecării procesului, Petrini primi șase ani, iar Suzy Culala un an. Ca urmare a muncii făcute peste normă, Petrini este pus în libertate, după trei ani de detenție. Frământat și neliniștit de întrebarea chinuitoare: de ce i-a ascuns Suzy căsătoria, reflectând, el va descoperi că "nu de-aia ne-am născut, ca să luptăm cu noi înșine, ci să trăim conform propriei noastre firi, bună sau rea (...) Asta e consecința nesincerității: neîncrederea! (...) Sinceritatea poate ameți mult mai tare decât falsul mister al minciunii". Și poate că aici se află unul din principiile fundamentale, în viziunea scriitorului, ale cuplului.

Eroinele sau se autodistrug (Nineta, Căprioara), sau seamănă distrugerea (Matilda, Suzy), eșuând, în fond, toate¹⁵.

S-a relevat faptul că mare parte din romanele lui Marin Preda stau sub semnul unui "eșec existențial" (Risipitorii, Intrusul, Cel mai iubit dintre

¹⁵ Popescu. Marieta, op.cit.. p. 148.

pământeni), romane cu finaluri deschise, căci, "cunoscut și analizat eșecul intră în rândul valorilor care semnifică, stabilizează natura umană, devine cunoaștere, ceea ce înseamnă o cucerire", cum afirmă Eugen Simion.

Victor Petrini trăiește o suită de eșecuri pe toate planurile: în profesie, în prietenie, în încercările de a se adapta noilor realități, în dragoste. După momentul de reușită ajunge din nou la criză, eroul având senzația încercuirii fatale în care este prins: "Sunt jucăria soartei". De aceea, Petrini ar putea fi inclus în rândul inadaptaților, al eroilor problematici (Călin Surupăceanu. Niculae Moromete - eroii lui Preda, sau Ștefan Gheorghidiu, Apostol Bologa ș a), însă, spre deosebire de aceștia, Petrini lui Marin Preda are atâta forță vitală, încât ripostează de fiecare dată. Să ne amintim scena confruntării violente cu gardianul torționar din mină care-i ciocănese tâmpla cu vătraiul, și pe carc-l lovește necruțător, pentru a supraviețui, sau scena în care fetița lui doarme cu genunchii la gură: "Stai cuminte, îi spuneam, dormi așa cum te-am pus, nu sta pe brânci și în genunchi. Nu abandona din fașă! Nu te lăsa de pe acum pedepsită". Îndemnul ilustrează concepția de viață, ideea supraviețuirii printr-o înaltă cultură.

Eroul lui Marin Preda nu vrea să renunțe la fericirea sa pe acest pământ. forța lui vine dinlăuntrul său ca ființă superioară, de aceea: "Omul lui Marin Preda poate fi, ca Petrini, fericit în nefericirea lui, pentru că zeii vieții spirituale nu l-au părăsit, *Câtă* vreme există iubirea și plăcerea de a medita, omul predist nutrește încă speranță", subliniază criticul Eugen Simion.

Ca și Moromete, intelectualul Petrini își construiește lumea lui interioară, pe care o opune istoriei atât de dure, își apără credințele, valorile prin reperele proprii, ajunge la o dialectică a tăcerii. înscriindu-se astfel universului moromețian. Tăcerea reprezintă "suprema formă de expresie a ironiei eroului" ¹⁶, singurul mod de menținere a autenticității eului și de apărare a adevărilor ascunse.

Scriindu-și și retrăindu-și viața, Petrini își amplifică luciditatea prin reflecție, de aceea în roman se găsesc numeroase formulări aforistice: "A ști să râzi în clipe

¹⁶ Ibidem

tragice, înseamnă a stăpâni tragicul"; "Ce e un om singur, singur cu adevărat? E un om fără soluție": Tineretea e o trufie, rareori o valoare"; "Omul e făcut să trăiască și, dacă nu și-a uitat ororile de care este responsabil, ar trebui să se sinucidă"; "Cât timp există viață în noi, fericirea, ca și nenorocirea, ne urmăresc în bârlogul, în care să zicem că am fi reușit să ne retragem și ne afumă la gura viziunii cu atâta viclenie încât ne silesc să ieșim fără măcar să ne dăm seama că o facem"; "Caracteristica sufletului uman e aspirația spre libertate, dar sensul vieții tot nu-i apare cu limpezime: da, libertatea totală, dar ce să faci cu ea, dacă într-o zi tot trebuie să mori?", "Nu numai somnul rațiunii naște monștri, ci și o luciditate prea mare, știința despre viață și despre moarte a femeilor e mai mare decât a bărbaților. Nu ele sunt primele care, trebuind să nască, știu că în acele clipe pot și muri?"; "Amibițiile, vanitatea, egoismul ne mănâncă viața... Când viața e o bogăție, o revărsare de daruri, un râu cu ape bogate și veșnice să ajungă pentru toți.."; „Și naivitatea înseamnă tinerete..”; "Sursa misterului unui suflet e insondabilă": "Nu bolile sunt rele, ci ceea ce ele potențează în om: violența neînfrântă de care, încercând să ne apărăm, devenim jucăria soartei" ș.a.

Trecerea din sfera speculației intelectuale în cotidian se face firesc, un spațiu larg fiind acordat anecdotei. Intelectualii Ion Micu, Petre Nicolau, Petrini își ilustrează gândurile prin mici întâmplări de viață. Confesiunea devine un lung monolog jucat prin caracterul scenic și oralitatea stilului, ceea ce asigură autenticitatea scrisului.

Se observă în evoluția operei lui Marin Preda trecerea de la obiectiv (Moromeții) spre subiectiv, aplecarea spre confesiune, spre relevarea atitudinii autorului, punctul cel mai înalt al acestei opțiuni reprezentându-l romanul Cel mai iubit dintre pământeni. Aici capătă relief patetismul, discursivitatea eseistică, afirmarea tezistă a unei conștiințe etice, aspecte sesizate de Ion Simuț.

Cel mai iubit dintre pământeni este un elogiu adus iubirii și libertății spiritului, garanție a demnității umane, o caldă pledoarie pentru dreptul la puritate, la viață interioară și la adevăr. Din aceasta se compune cultura iubirii care îl

salvează „pe cel mai iubit dintre pământeni”.

Plecat dintre noi prea devreme, în deplină forță creatoare, Marin Preda rămâne la fel de viu prin operă, al cărei mesaj va străbate timpurile, o operă în care pulsează încrederea în om, în forța spiritului, întru perpetuarea binelui, a adevărului și a dreptății, trăgând un semnal de alarmă:

„Eu m-am format într-un anumit spirit și am trăit, încă din adolescență, cu ideea că există o limită pe care omul nu o poate trece: în mistificare, în josnicie, chiar în trădare, în nenumărate alte acțiuni care măsoară mizeria umană. Dar ceea ce s-a făcut în secolul nostru în materie de mistificări, de ticăloșii, de trădări, înjosirile la care a fost supusă ființa omenească de către alte ființe omenești naște în conștiințele noastre îndoială: se pare că această limită nu există, nu sunt bariere spre infern, pe care omul să nu le treacă. Le trece. S-a dovedit că el le poate trece. (...) Mă întreb cum poate *fi* uitat și dacă va putea să fie uitat vreodată. Și cum putem să trăim cu astfel de amintiri?”

Într-o „eră a ticăloșilor”, viața continuă, ea nu se oprește. Omul vrea să trăiască, să iubească, să fie fericit. Unica forță capabilă să-l ajute în situația cea mai dramatică este cultura și demnitatea: cultura trăirii, a iubirii. Opera lui M. Preda este o pledoarie pentru recunoașterea supraviețuirii prin cultură în sensul deplin al acestui cuvânt.

CONCLUZII

Opera lui Marin Preda este operă de scriitor total. Un scriitor care, după observația justă a lui Victor Crăciun, și-a slujit profesia cu demnitate și conștiința lucrului bine făcut. Nu a plătit tribut împrumuturilor mimetice, nu s-a pliat doctrinelor restrictive. S-a confundat cu opera sa într-o asemenea măsură - caz unic în literatura noastră - a lăsat, cel puțin în lumea artistică, impresia suprapunerii cu eroul creat devenind el însuși, aidoma celui mai viu dintre personajele sale, un Moromete. A avut o comportare moromețiană, iar atitudinea lui față de viață ar trebui să se numească și în continuare, cum a fost numită des și până acum, „moromețianism”.

El este și fiul, și părintele lui Moromete. Faptul s-a repetat, în alt mod, și în „Cel mai iubit dintre pământeni”. Ilie Moromete și Victor Petrini sunt două fețe ale aceluiași personaj care se numește Marin Preda.

În cei douăzeci și cinci de ani cât despart aceste romane scriitorul a parcurs o cale de creație nu numai lungă și complicată, ci și una care îl reprezintă drept un scriitor organic și total. Ce a ținut busola în mâna dreaptă, cu arcul coborât în toți acești ani?

Mulți factori diferiți, decisivi, dar noi, în teza de față am ținut să pun accentul pe factorul care se numește „filozofia culturii”.

Scopul urmărit n-a fost să scriem un tratat de filosofie a culturii. Scopul nostru a fost să urmărim, trecând de la un roman la altul, de la o perioadă de creație la altă perioadă, cum a „funcționat” mecanismul pus în mișcare de ideea de supraviețuire prin cultură.

Sintagma „a supraviețui prin cultură” este „la modă” în zilele noastre. Este folosită mai ales atunci când se încearcă a justifica niște păcate, slăbiciuni ale scriitorului umilit de regimul totalitar comunist. Pot fi justificate „serviciile” scriitorilor sovietici făcute regimului. Ei, chipurile, ca oameni au acceptat, în plan politic, compromisurile impuse de regimul totalitar, dar au avut totdeauna o șansă

în rezervă, șansa de a supraviețui prin cultură, prin opere autentice artistice.

Noi am trecut accentul pe sensul de cultură ca filosofie, viziune integratoare și am ajuns la concluzia că factorul stilistic ordonator al operei lui Marin Preda, în totalitatea ei, este ideea de cultură. Personajele lui Preda sunt personaje cu viziuni filosofice, indiferent de originea lor socială, vârstă, instruire etc,

Am constatat că în "Moromeții" pe tânărul pe atunci scriitor Marin Preda l-a obsedat permanent tema culturii. Vechea civilizație țărănească intră într-o nouă, lungă și adâncă criză. Va reuși țăranul tradițional să-și păstreze identitatea, să reziste în fața istoriei "nerăbdătoare"? Răspunsul este negativ, însă tocmai acest lucru face romanul "Moromeții" o scriere originală, unică în literatura noastră. Ilie Moromete se împotrivesceroic presiunilor pe care le exercită asupra lui "băloșii", fii risipitori, ziariștii care scriu despre rege, parlament și alți prieteni ai poporului". Sprijinul lui a fost cultura milenară populară, cultura pământului, cultura rostirii, cultura ironiei, cultura libertății.

"Eu, domnule, toată viața mea am vrut să fiu un om liber", mărturisește Ilie Moromete și a fost pentru că a avut în sine adevărata cultură a acestei deosebite valori: libertatea, independența.

Niculae, protagonistul părții a doua a „Moromeților", rezistă în fața teroarei istoriei tot grație ideii de cultură. Pentru el cultura arhaică a tatălui său nu poate fi un sprijin de nădejde în circumstanțele noi de viață. Niculae e în căutarea altei culturi, sau cum spune Ilie Moromete, a unei alte religii. Drama lui Niculae rezidă tocmai în faptul că el descoperă târziu această cultură. Rătăcirile lui ne copleșesc și ne emoționează.

Victor Petrini încheie galeria personajelor marinprediene care caută cultura salvatoare. Petrini trăiește într-o "eră a ticăloșilor" și înțelege bine că numai o cultură adevărată îl poate reda societății. Fără această cultură, inclusiv cultura iubirii, nu va fi niciodată "cel mai iubit dintre pământeni", adică fericit.

Eroii lui Preda aspiră la fericire, fiecare în felul său, dar încearcă acest mareșentiment (fericirea) numai atunci când își sprijină credința, morală, tradiția pe o

cultură autentică. Victor Petrini, chiar dacă nu a ajuns cel mai iubit dintre pământeni, a ajuns unul dintre puținii intelectuali români care au înțeles că un curs universitar, o nouă teorie a cunoașterii, o iubire adevărată nu se poate întemeia pe minciună, trădare, lașitate, pseudocultură etc.

"Cel mai iubit dintre pământeni" este, așadar, un elogiu adus culturii iubirii, culturii libertății spiritului, unica garanție a demnității umane, o caldă pledoarie pentru dreptul la puritate, la viață interioară.

Ce este, de fapt, cultura? Șansa de a supraviețui atunci când toate celelalte ne-au fost refuzate. Examinată prin această prismă, opera lui Marin Preda ni se deschide sub alte dimensiuni.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Balotă, Nicolae. Un moralist care nu se dezmințe. // Ramuri, martie, 1989, nr. 3.
2. Barbu, Marian. Aspecte ale romanului contemporan. - Craiova, 1993.
3. Bălu, Ion. Marin Preda- București: Editura Albatros, 1976.
4. Ciobanu, Nicolae, Critica în prima instanță - București: Editura Eminescu, 1974.
5. Cristea, Valeriu. Analize literare, - București: Editura Cartea Românească, 1977.
6. Crohmălniceanu, Ov. S, Cronici literare, - București: ELA, 1957.
7. Dimisianu, Gabriel. Valori actuale. - București: Editura Eminescu, 1974.
8. Manolcsu, Nicolae. Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc, volumul I. - București: Editura Minerva, 1980.
9. Mincu. Marin. Repere. - București: Editura Cartea Românească, 1977.
10. Mincu, Marin, Textualism și autenticitate. - Constanța: Editura Pontica, 1993.
11. Mugur, Florin. Convorbiri cu Marin Preda. - București: Editura Cartea Românească, 1990.
12. Munteanu, Corneliu. Marin Preda. Fascinația iubirii. - București, 1996.
13. Piru, Alexandru. Istoria literaturii române de la început până azi. - București: Editura Univers, 1981 -
14. Popescu, Marian. Marin Preda; Editura Recif, 1995.
15. Regman. Cornel. Confluente literare. — București: E.P.L., 1966.
16. Simion, Eugen. Fascinația paternității // România literară, 1985, nr. 3.
17. Simion, Eugen, Scriitori români de azi. - București: Editura Cartea Românească, 1974.
13. Simuț, Ion. Incursiuni în literatura actuală. Editura Cogito, 1994.
19. Ștefăncescu, Al. Marin Preda și independența personajului // Preludiu. - București, 1977.
20. Ungheanu, Mihai. Marin Preda. Vocație și aspirație. - București: Editura Eminescu. 1973,

21. Ungheanu, Mihai. Interviuri neconvenționale. - București: Editura Cartea Românească, 1982.
22. Ungureanu, Cornel. Cucerirea tradiției. - București: Editura Cartea Românească, 1985.
23. Vlădescu, Andreea. Marin Preda sau triumful conștiinței. Eseuri. - București: Editura Cartea Românească, 1991.
24. Zăciu, Mircea. Lumea lui Ahile. - București, 1980.

Marin Preda

- * Moromeții (I). Roman. - București: E.S.P.L.A., 1955.
- * Risipitorii. Roman. - București: Editura pentru literatură, 1962.
- * Moromeții (II). Roman. - București: E.P.L., 1967.
- * Imposibila întoarcere. Eseuri. - București: Editura Cartea Românească, 1971 (Ed.a II-a- 1972).
- * Viața ca o pradă. Roman autobiografic. - București: Editura Albatros. 1977 (Ed. a II-a, 1979).
- * Cel mai iubit dintre pământeni. Vol. I, II, III - București: Editura Cartea Românească, 1980 (Ed. a III-a, vol. I-III, 1987).
- * Delirul. Roman. Ed. a III-a - București: Editura Militară, 1990.
- * Marele singuratic. Roman. Vol. I-II. Ediție revăzută, - București; Editura Minerva, 1978.